

~ 1 ~

DAGBOEK

EGYPTE

Door Frans Wendel

Tempel van Abydos: Isis geeft de anch, het levensteken, aan farao Seti I

REIS LIVIUS ONDERWIJS

NOVEMBER 2010

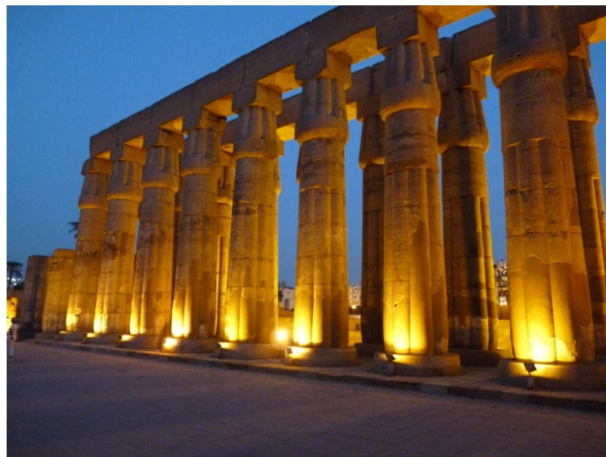
REIS EGYPTE 2010

INLEIDING

De eerste reis van Livius naar Egypte en voor het eerst dat Jona Lendering niet mee gaat als begeleider. Sigrid van Roode zal die taak op zich nemen en is als egyptologe daar natuurlijk de aangewezen persoon voor. De aanmeldingen stromen al gauw binnen, maar bij twintig gaat onverbiddeijk de stop erop. Eén persoon trekt zich terug, maar die plek wordt direct opgevuld en zo kan dit dagboek tot stand komen.

De voorbereidende bijeenkomst op 8 oktober in het RINO in Amsterdam is een goede gelegenheid om elkaar een beetje te leren kennen - voor enkele oude rotten van Liviusreizen tevens een weerzien - en biedt Sigrid gelegenheid om ons in te wijden in de Egyptische geschiedenis. Haar enthousiasme en kennis van zaken, maar zeker ook de mooie beamerplaatjes, doen al naar de reis verlangen en dan biedt haar syllabus nog een stuk leesplezier voor thuis. Kunnen we ons bijvoorbeeld verdiepen in het ontstaan van de wereld volgens de Egyptenaren, de grote hymne van Aton, het dagelijks leven in het oude Deir el-Medina en het hiërogliefenschrift. Omdat Sigrid al heel wat keer in Egypte is geweest, kan ze ons uit ervaring ook zakelijk goed informeren.

Voor wie ook nog een goede reisgids raadpleegt en kort voor de reis de vluchtbrief van Jona goed doorleest, kan de voorbereiding niet meer stuk. We zijn er klaar voor.

Tempel van Luxor bij avond

DAG 1, VRIJDAG 12 NOVEMBER: HEENREIS

Storm over Nederland. De nieuwsberichten melden vluchtvertragingen op Schiphol. Stipt op tijd begint Sigrid op de verzamelplaats, bij de grote geblokte kubus, de koppen te tellen. Een paar deelnemers ontbreken, maar komen tenslotte toch opdraven: de taxi was vastgelopen in een file op de ringweg. Ook zij blijken ruim op tijd, want de schermen met vertrektijden vermelden een half uur vertraging van onze vlucht met Egyptair.

Jona is er om ons uitgeleide te doen en dat komt goed uit, want nu kan hij mooi assistentie verlenen aan een van onze reisgenoten, die ontdekt dat haar paspoort geen half jaar meer geldig is. Dat blijft toch maar een rare eis van de meeste landen. Wie nog wel eens verre reizen maakt, koopt in feite een paspoort voor 4 ½ jaar in plaats van vijf. Het loopt met een sisser af als blijkt dat de betrokkene het jaartal verkeerd heeft gelezen.

De veiligheidscontrole is streng als vanouds en veroorzaakt voor onze vertrekhal een flinke file. Erik gaat een vergeefse discussie aan met enkele agenten, maar hun keiharde slotargument is dat ze hun werk moeten doen om ontslag te voorkomen. Het maakt ook weinig uit allemaal, want het vertrek is intussen met een uur vertraagd. Na een rustige vlucht staan we 's avonds om half tien wat onwennig in de aankomsthal van het vliegveld van Cairo. Het ziet er allemaal heel nieuw en modern uit. We moeten wachten tot Sigrid onze visumbegeleider heeft gevonden.

In de hal worden we uitbundig begroet door gids Moustafa: een jongeman, t-shirt, begin van baard en snor, al aardig kalend, guitige oogopslag. Hoffelijk biedt hij alle vrouwen een roos aan. Waar maak je dat nog mee? Hij spreekt waarachtig nog de Nederlandse taal ook, zij het nogal gebroken. Hij nodigt ons uit in de wachtende bus plaats te nemen. Dat wordt nog een hele kunst, want het vehikel, klein en gammel, lijkt meer geschikt voor een kleuterklas. We vouwen ons dubbel zoveel als de oude botten dat toelaten, knieën tegen de kin. De bagage wordt moeizaam op het dak gehesen. Daar gaan we.

Moustafa heet ons welkom en deelt flesjes water uit, terwijl we de rondweg van Cairo opdraaien. Hij vertelt opgewekt dat er wel 84 miljoen mensen in Egypte wonen, waarvan 18 miljoen in Cairo en elke dag komen daar nog twee miljoen forensen bij om in de stad hun boterham te verdienen. Het

stelt ons niet echt gerust. Gelukkig zal het de komende dagen vrij rustig zijn, want het is binnenkort slachtfest en dan hebben de meesten een week vrij. Vreemd dat ze slachten met feest associëren.

Terwijl de bus over de brede rondweg de halve stad omcirkelt, laat Moustafa Egyptische bankbiljetten van verschillende waarde rondgaan. Uitkijken is de boodschap, want de briefjes van 50 pond zijn rood en van vijftig piaster geel. Daar kunnen ze je mee bedonderen. Moustafa is duidelijk een grapjas die ons aanspreekt met “schatjes” en plezier heeft in zijn eigen mededeling dat een Egyptische minuut 80 seconden duurt. Als sardientjes in een blik kunnen we er niet echt om lachen.

Het Oasishotel ligt aan een drukke autobaan: groot, modern, een luxe entreehal. De kamernummers lopen tot in de duizenden, maar dat blijkt alleen een code te zijn. We hoeven niet omhoog: achter het hoofdgebouw ligt een uitgestrekt complex van tuinen en tennisbanen met veel gazons en bloeiende planten en rijen luxe kamers erom heen. Er staan geen richtingborden, dus dat wordt nog wel even zoeken. Gelukkig heerst hier zo laat in de avond een aangename temperatuur, ongeveer 21 graden Celsius. Dat belooft nog wat voor de verdere reis.

Piramiden van Cheops en Chefren in Giza

GESCHIEDENIS VAN EGYPTE

1.PREHISTORIE

Egypte is de bakermat van een van de vroegste en indrukwekkendste beschavingen ter wereld. Doordat Egypte, gelegen langs de Nijl, werd omringd door onbewoonbare woestijnen, heeft het lange tijd een vrij stabiel en statisch geschiedenisverloop gekend, zonder veel inmenging van buiten.

De Nijl is een regenrivier. Vóór de Nijl door de mens werd getemd, veroorzaakten moessonregens op het Ethiopische hoogland jaarlijks overstromingen in Egypte. Als het water zich had teruggetrokken, bleef er een dikke laag vruchtbare slib achter. Aangezien er in Egypte zelf nauwelijks regen valt, was de bevolking voor de landbouw volledig afhankelijk van de rivier. In feite heeft de Egyptische beschaving haar ontstaan te danken aan de Nijl.

De vroegste bewoners van het dal waren jagers die door Noord-Afrika en Oost-Soedan achter het wild aantrokken. Later arriveerden via het schiereiland Sinai en de Rode Zee nomadische stammen uit Azië. Uit opgravingen uit de Midden-Steentijd (ca. 10.000-5000 v. Chr.) blijkt dat zowel de nieuwkomers als de oorspronkelijke bewoners jagers en verzamelaars waren. In de loop van de tijd pasten ze zich aan de jaarlijkse overstromingen aan. In juli, als de Nijl overstroomde, trokken ze weg om in de hooglanden op groot wild te jagen, zoals antilopen, wilde ezels en gazellen. Aan het eind van het jaar, als het water zakte, keerden ze terug. Op het vruchtbare land groeide dan een overvloed aan gewassen, terwijl in de moerassen bij de rivier jacht werd gemaakt op eetbare schildpadden, knaag- en schelpdieren.

In de Nieuwe Steentijd (ca. 5.000-3000 v. Chr.) vond, net als elders in het Midden-Oosten, in Egypte de Neolitische Revolutie plaats, toen de mens langzamerhand, in een proces van duizenden jaren, de belangrijke stap zette naar een grotere beheersing van de natuur door het zelf kweken van graansoorten en door het temmen en houden van dieren, van vee. Met

geteeld graan was de bevolking verzekerd van een vaste voedselbron, een belangrijke factor voor de overgang naar een hogere beschaving. Door de landbouw nam de bevolking flink toe en kwam tijd vrij voor specialisatie in ambachten, zoals het vervaardigen van gereedschap, sieraden en aardewerk.

In de vallei en de delta van de Nijl trachtten de boeren door de aanleg van dijken, dammen en kanalen het water te beheersen. Samenwerking en leiding waren nodig om het ingewikkelde irrigatiestelsel te beheren. Kleine boerenstaatjes werden in de loop van de tijd verenigd tot grotere, steden ontstonden en tenslotte vormden zich twee grote staten, een noordelijke in de delta (Neder-Egypte) en een zuidelijke in het dal van de Nijl tussen het huidige Cairo en Aswan in het zuiden (Opper-Egypte). De leider in Neder-Egypte droeg een kegelvormige witte kroon en koos cypergras (papyrus) als symbool, terwijl in Opper-Egypte de vorst een rode kroon droeg met de lotus als symbool.

2. INDELING VAN DE EGYPTISCHE GESCHIEDENIS

De Egyptische geschiedenis wordt op twee manieren ingedeeld, namelijk in “dynastieën” en “rijken”. De indeling in dynastieën is afkomstig van de Egyptische priester Manetho (ca. 280 v. Chr.), die in het Grieks een geschiedenis van Egypte schreef en haar ordende in 30 dynastieën of koningsgeslachten. Daarnaast is er een moderne indeling in drie rijken, perioden waarin Egypte grote voorspoed kende en een politieke eenheid vormde. Ze worden afgewisseld door “tussenperioden”, tijden van verval en politieke versplintering. Dan regeerden er meerdere dynastieën tegelijk. De rijken die worden onderscheiden, zijn:

- de Vroeg-Dynastieke Periode (ca. 3100-2600)
- het Oude Rijk (ca. 2600-2200)
- het Middenrijk (ca. 2040-1800)
- het Nieuwe Rijk (ca. 1550-1100)
- de periode daarna noemt men wel de Late Tijd (vanaf ca. 730 v. Chr., waarin Egypte bijna voortdurend te maken kreeg met buitenlandse dynastieën en de inlijving bij andere grote rijken.

3. DE VROEG-DYNASTIEKE PERIODE

(ca. 3100- 2600 v. Chr.:1^e en 2^e dynastie)

Dit was de periode voorafgaand aan het Oude Rijk, waarin de eenheid tot stand is gekomen (1^e en 2^e dynastie). Over de stichter van het rijk lopen de meningen uiteen. In het oude Egypte werd Menes, de koning van Opper-Egypte, gezien als de vorst die de beide delen van Egypte tussen 3100 en 3000 v. Chr. wist te verenigen. In de 5^e eeuw v. Chr. tekent Herodotos uit de mond van Egyptische priesters op dat Menes de stichter was van de hoofdstad Memphis en dat hij die stad gebouwd heeft op grond die hij vrijmaakte door de Nijl te verleggen. Uit archeologisch onderzoek is echter

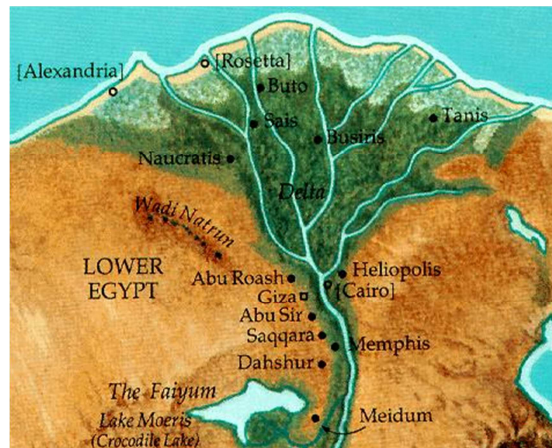
gebleken dat al voor de tijd van Menes op die plaats een nederzetting bestond. Over die Menes is verder weinig bekend.

Aan de plaats Memphis heeft Egypte waarschijnlijk zijn naam te danken. De Grieken hebben de Egyptische naam voor deze stad (Hwt-Ka-Ptah, Huis van de Ka van Ptah) verbasterd tot Aiguptos, wat de naam van het hele land is geworden.

Op basis van beschikbare bronnen menen vele egyptologen dat Menes dezelfde persoon was als Narmer, die ook wordt genoemd als de stichter van het rijk. Anderen zien Narmer als de directe voorganger van Menes, welke laatste dan dezelfde zou zijn als een op inscripties vermelde Hor-Aha. Het lijkt erop dat de eenwording niet het werk was van één koning, maar van enkele opeenvolgende vorsten.

Koning Narmer

Beneden-Egypte met o.a. Memphis

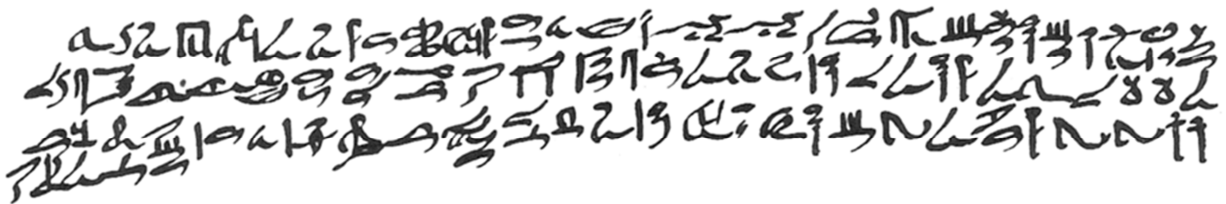
De vorst verwierf onbeperkte macht over land en volk en werd vereerd als de zoon van de zonnegod. Hij heette “koning van twee landen” en droeg een dubbele kroon. Edelen en hoge ambtenaren bestuurden namens hem de gouwen en regelden de irrigatie. Het hoofd van de ambtenaren was de vizier, die de titel “Bewaarder van de geheimen van de koning” voerde.

Uit deze periode stammen de oudste vondsten van hiërogliefen, het in Egypte ontwikkelde schrift. Aanvankelijk stelden de gestileerde tekeningen woorden voor, maar in de ontwikkeling werden het pictogrammen, die klanken uitdrukken. De vroegste hiërogliefen zijn gevonden in de graven van de eerste koningen, zoals van Narmer en Hor-Aha, en op labels en gebruiksvoorwerpen. Hiërogliefen werden alleen op monumenten geschreven, terwijl al vanaf het Oude Rijk een cursief, het zogenaamde

hiëratisch schrift, werd gebruikt op papyrus. Dat waren penseelstreken voor het schrijven van dagelijkse administratieve documenten.

Hiërogliefen

Cursief hiëratisch schrift

4. HET OUDE RIJK

(ca. 2600-2200 v. Chr.; 3^e t/m 6^e dynastie)

Onder de 3^e en 4^e dynastie beleefde het land een tijd van economische en culturele bloei, vooral in Neder-Egypte. Krachtige farao's, die zetelden in Memphis, vestigden een goed georganiseerde en gecentraliseerde regering en zorgden voor vrede en rust in het land.

Het Oude Rijk vormde een van de meest dynamische perioden in de ontwikkeling van het oude Egypte. Architecten ontwikkelden technieken om grote bouwwerken te construeren, beeldhouwers maakten voor het eerst levensgrote beelden van vorsten in steen en koper en perfectioneerden de kunst van het maken van reliëfs met afbeeldingen van planten, dieren en mensen, schilders gaven de belangrijke zaken uit hun wereld en van hun geloof weer op muren van tempels en graven. Hoewel veel kunst zich bezig hield met de voortzetting van het leven na de dood, omringden rijke Egyptenaren zich toen ook al met kunstzinnig ontworpen voorwerpen als sieraden, meubels en kleding.

Men bouwde in deze periode al grotere schepen, waarmee niet alleen over de Nijl, maar ook over de Middellandse Zee en de Rode Zee handel werd gedreven. Zo haalde men uit Libanon cederhout en uit zuidelijker gelegen Afrikaanse landen ebbenhout, ivoor en aromatische stoffen.

Het Oude Rijk is wereldberoemd geworden door de zeer grote graven die de koningen lieten bouwen en wordt wel “de tijd van de piramiden” genoemd. In de tijd van het jaar dat het land onder water stond, werden de boeren opgeroepen te werken aan deze grote bouwwerken. De mensen waren bereid om aan deze enorme krachtsinspanning deel te nemen, omdat ze het koningschap als een goddelijke instelling beschouwden. De verheven farao zou zorgen voor de jaarlijkse overstroming die noodzakelijk was voor een goede oogst.

De eerste grote farao uit deze periode was Djoser (2630-2611) van de 3^e dynastie, die een beroemde trappiramide liet bouwen in Saqqara, de necropolis van Memphis. Het ontwerp was van zijn vizier Imhotep. De grootste macht werd bereikt onder de 4^e dynastie, te beginnen met Sneferu (2611-2589), die drie stenen piramides liet bouwen. Het hoogtepunt werd daarna bereikt met de bouw van de drie grote piramides in Gizeh op de westoever van de Nijl, ten zuidwesten van Cairo, waarmee in de 26^e eeuw v. Chr. de farao's Cheops, Chefren en Mycerinus onsterfelijk zijn geworden. Daar ligt ook de beroemde sfinx, die als bewaker van de piramiden lijkt te fungeren en door de meeste egyptologen wordt toegeschreven aan farao Chefren. In de buurt van de koningsgraven lieten voorname onderdanen hun graven bouwen, de mastaba's.

Trappiramide van Djoser bij Saqqara

Sfinx voor de piramide van Cheops

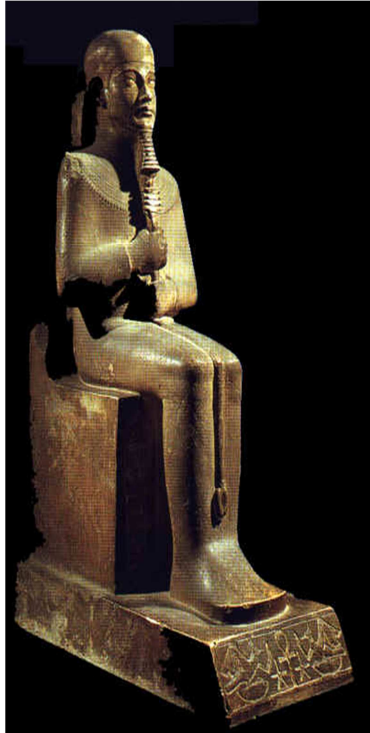
GODSDIENST

In Egypte was de religie verweven met bijna het gehele bestaan. De grens tussen magie, geneeskunst en staatsinrichting enerzijds en godsdienst anderzijds was vaak moeilijk te trekken. Veel religieuze overleveringen die in het derde millennium v. Chr. op schrift werden gesteld, moeten toen al eeuwen oud zijn geweest, zich hebben ontwikkeld uit de prehistorie. Het universum is in hun gedachtenwereld bevolkt door vele geesten en goden en de bemiddelaars tussen hen en de mensen zijn de priesters, van wie de voornaamste de farao is. Vanaf Menes tot de laatste farao van de Ptolemaeën werd de koning meestal als hogepriester beschouwd.

De kosmische orde, het evenwicht tussen de krachten op aarde, in de hemel en de onderwereld, werd Maät genoemd en die werd gepersonifieerd door een godin die te herkennen is aan een veer op haar hoofd. Tegen deze veer werd het hart van de dode in de onderwereld gewogen om te beoordelen of men geleefd had in overeenstemming met de kosmische orde.

Toen Menes of wellicht Narmer Egypte verenigde, had het land nog sterk het karakter van een verzameling stadstaatjes, vaak met verschillende goden en mythen. Bij het tot stand komen van één godsdienst was dat geen beletsel. Men accepteerde elkaars goden en probeerde ze zoveel mogelijk in één pantheon onder te brengen. Elke stad bleef wel zijn eigen goden trouw, maar die kregen relaties met elkaar, werden familie of aan elkaar gelijk gesteld. Wel werd de voornaamste god van de hoofdstad doorgaans ook de oppergod van het land. Vanuit Memphis werd Ptah, de “grote pottenbakker”, als hoogste god en schepper van het universum beschouwd, later vanuit Thebe werd dat Amon of Amon-Re, de zonnegod.

Een karakteristiek van het Egyptische beeld van het universum en van de godsdienst is de tweeledigheid van alles. De kosmos bestaat uit een wereld van de levenden, Egypte, en een wereld van de doden, waar een onderaardse tegenhanger van de Nijl doorheen stroomt. Er is een koning van de levenden, de farao, tegenover een koning van de doden, Osiris. Er is altijd een strijd tussen het goede en het kwade, tussen god Horus en god Seth. Zo ook hebben mannelijke goden hun vrouwelijke tegenhangers. Soms verschijnen goden in paren, zoals Isis en Osiris, soms zijn er mannelijke en vrouwelijke verschijningsvormen van eenzelfde god. Tenslotte bestaat ook het Egyptische rijk uit twee delen.

God Ptah

God Amon-Re

De Egyptenaren geloofden in een leven na de dood, in de onderwereld, het land van de doden. Daar ging de ziel, de ka heen. In het Oude Rijk was deze onsterfelijkheid een privilege van de farao, maar in de latere rijken gold het voor iedereen. Het beeld van de onderwereld veranderde in de loop van de tijd: In het Oude Rijk klimt de farao op naar de hemel en wordt een nooit ondergaande ster, in het Middenrijk gaan de doden naar een soort Eiland der Gelukzaligen, in het Nieuwe Rijk tenslotte moet de dode voor de rechterstoel van Osiris verschijnen om zich te rechtvaardigen voor zijn daden. Zijn hart wordt gewogen tegen de veer van Maät. Was men schuldig, dan werd de dode door een monster verslonden en stierf een tweede dood. Was men rechtvaardig, dan werd men (deel van) Osiris.

Bij dit alles was het van groot belang voor het voortleven van de ka dat het lichaam intact bleef. Vandaar dat de doden werden gemummificeerd en indien mogelijk in afgesloten graftomben werden gelegd. Op zijn minst moest er een beeld van de dode intact blijven in het graf. Verder kregen de overledenen vaak Dodenboeken met magische spreuken mee in het graf en offergaven van voedsel en drank, omdat de ka kon terugkeren naar het lichaam en de offergaven nuttigen.

De doden verschijnen voor Osiris

5. EERSTE TUSSENPERIODE **(ca. 2200-2040 v. Chr.; 7^e t/m 10^e dynastie)**

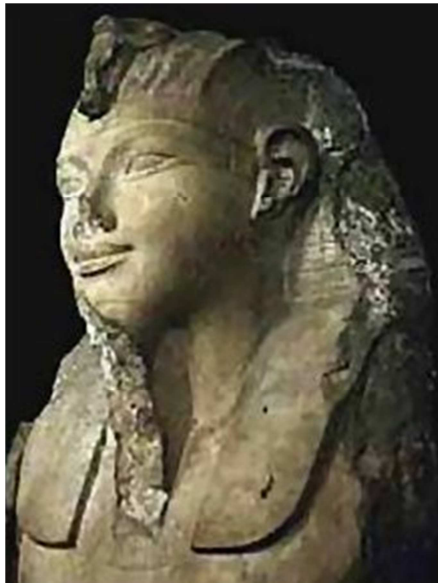
Na 2250 v. Chr., tijdens de 6^e dynastie, verzwakte het Oude Rijk. Het gezag van de farao's werd aangetast, vooral onder Pepi II, die meer dan honderd jaar oud werd en 95 jaar regeerde. De gouvorstren trokken steeds meer macht naar zich toe. Dat leidde tot de Eerste Tussenperiode, waarin meer dan honderd farao's van de 7^e tot en met de 10e dynastie de troon bestegen, een lange tijd van politieke instabiliteit en economische crisis. In deze periode nam de hoogte van de overstromingen af en hongersnoden teisterden het volk. Vooral in het zuiden ontstonden vele kleine staatjes.

6. MIDDENRIJK **(ca. 2040-1800 v. Chr.; 11^e en 12^e dynastie)**

Rond 2040 onderwierp de Thebaanse gouvorst Mentoehotep II (ca. 2046-1995 v. Chr.) de noordelijke provincies en herstelde de eenheid van het rijk. Dat wordt beschouwd als het begin van het Middenrijk en van de 11^e faraodynastie. Thebe, veel zuidelijker dan Memphis langs de Nijl gelegen, werd de nieuwe hoofdstad.

De krachtigste koningen waren die van de 12^e dynastie, gesticht door Amenemhet I (ca. 1976-1947 v. Chr.), een generaal uit het leger van zijn voorganger, en aanhanger van de cultus van Amon. Hij deed veel om deze tot dan niet zo prominente godheid tot nationale bekendheid te brengen. Hij verplaatste de hoofdstad naar El-Lisht en voerde bestuurlijke en politieke veranderingen door. Hij hield expedities naar het zuiden, diep Nubië in (Soedan), dat tot de derde cataract werd bezet. Dit gebied was van belang

voor het verwerven van kostbare goederen als wierook, mirre, oliën, goud en ivoor. Ook de Sinai in het oosten werd bezet en geëxploiteerd voor turkoois, een halfedelsteen, en andere kostbare gesteenten.

Farao Amenemhet I

Piramide van Amenemhet I

De koningen van de 12^e dynastie zorgden voor vrede, stabiliteit en welvaart in het land en zijn befaamd om hun grote ondernemingen. Zo brachten zij de Fajjum-oase in cultuur en bouwden er dodentempels en piramiden. Van het monument bij de graftombe van Amenemhet III schreef Herodotos later dat het nog wonderbaarlijker was dan de piramiden van Gizeh. In het buitenland had men contacten met Syrië, Palestina, Mesopotamië en Kreta. Het Middenrijk was een bloeitijd van de Egyptische cultuur, met name ook de literatuur. Het was de tijd waarin de taal een standaardvorm kreeg. Ambachtlieden bereikten een hoog niveau.

7. TWEEDE TUSSENPERIODE **(ca. 1800-1550 v. Chr.; 13^e t/m 17^e dynastie)**

Aan het einde van het Middenrijk, tijdens het bestuur van de 13^e dynastie, dat ongeveer 150 jaar duurde en een zeventigtal koningen kende, brokkelde het gezag van de farao's af en ging de eenheid opnieuw verloren. De veroveringstochten hielden op en er werd minder gebouwd.

Tijdens deze instabiele periode viel rond 1640 v. Chr. een Semitisch volk uit het noordoosten het land binnen, de Hyksos. De naam is een door Manetho (3^e eeuw) gebruikte verbastering van het woord hekakhasut, "buitenlandse

vorsten”. Met paarden en strijdwagens, die in Egypte onbekend waren, joegen ze door de noordelijke Sinai, veroverden de oostelijke Nijldelta, waar ze hun hoofdstad Avaris stichtten, en ze rukten vandaar verder op naar het zuiden, tot de eerste cataract. Ze werden al weer snel uit het zuiden verdreven. Ze richtten waarschijnlijk veel verwoestingen aan, want farao's uit latere perioden lieten optekenen dat ze “herbouwden wat in puin lag”.

De Hyksos heersten bijna een eeuw over een groot deel van Egypte en namen geleidelijk aspecten van de Egyptische cultuur over, zoals het schrift, de titulatuur en een aantal goden. Zij introduceerden ook goden uit het oosten, zoals Astarte. Zij hadden wijdverbreide handelsrelaties, bijvoorbeeld met de Minoërs op Kreta - er zijn Minoïsche muurschilderingen te zien in het paleis van Avaris - en met de koningen van Kerma in Nubië.

8. HET NIEUWE RIJK

(ca. 1550-1100 v. Chr.; 18^e t/m 20^e dynastie)

Het was opnieuw een dynastie van Thebaanse gouvorstren die de Egyptische eenheid herstelde. De laatste vorst van deze dynastie, de 17^e volgens Manetho, begon rond 1540 v. Chr. met de verdrijving van de Hyksos, waarna zijn broer Ahmose (bestuur ca. 1550-1525), de stichter van de 18^e dynastie, het karwei afmaakte. Hij nam de strijdwagen over als aanvalswapen, verdreef de Hyksos en voegde Nubië weer bij het rijk.

De 18^e dynastie was wellicht de meest roemruchte van de Egyptische geschiedenis en breidde het rijk uit tot een imperium. Thutmosis I (bestuur ca. 1504-1492) moest de opstandige Nubiërs opnieuw onderwerpen - hij zou de Nubische koning eigenhandig hebben geëxecuteerd en opgehangen aan zijn schip – en drong diep in Syrië door, tot de Eufraat.

Na het overlijden van Thutmosis II heerste er enige tijd vrede onder diens echtgenote, koningin Hatsjepsot (bestuur 1479-1458), een van de zeldzame vrouwelijke farao's. Kunst, architectuur en handel beleefden een bloeiperiode. Onder Thutmosis III volgden omvangrijke veroveringen en het land bereikte zijn grootste omvang. Hij was een militair genie, die wel eens de “Napoleon van Egypte” wordt genoemd. Hij veroverde zo'n 350 steden en zou naar verluid nooit een slag hebben verloren. Hij ondernam 17

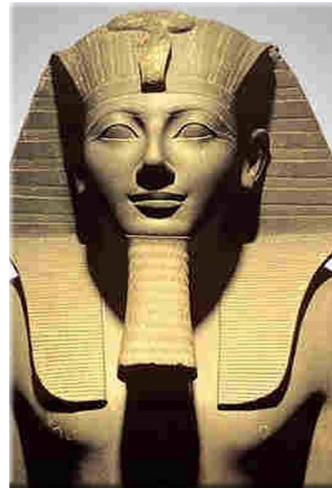
veldtochten, tegen Fenicië, Palestina, Mesopotamië, de Mitanniërs in Syrië, de Hittieten in Klein-Azië. In die landen bleef de invloed van de Egyptische cultuur marginaal, maar in Nubië kreeg ze toen vaste voet aan de grond.

Thutmosis I

koningin Hatsjepsoet

Thutmosis III

ECHNATON EN TUTANCHAMON

De bloeitijd onder de 18^e dynastie ging gepaard met verstarring in de godsdienst en de priesterkaste was oppermachtig. Amenhotep IV (bestuur ca. 1351-1333), een jonge en idealistische farao, wilde die macht doorbreken en ontketende een geestelijke revolutie. Hij veranderde zijn naam in Echnaton, “het behaagt Aton”. Hij probeerde het veelgodendom om te vormen tot een godsdienst waarin slechts één god werd vereerd, de zonnegod Aton, afgebeeld als de zonnescijf waarvan de stralen waren voorzien van handjes, die het levensteken vasthielden. Goden in mensen- en dierengestalten hadden afgedaan. Vooral Thebes god Amon moest het ontgelden. Overal werd zijn naam uitgewist. Achnaton verliet Thebe en nam zijn intrek in een nieuwe hoofdstad, Achet-Aton, “plaats waar de zon opgaat”, het huidige Amarna.

Met de godsdienst veranderde ook de Egyptische kunst van karakter. De strenge regels in de vormgeving werden vrijer, in de figuren werd meer persoonlijkheid gelegd en de taferelen werden meer ongedwongen.

Farao Echnaton

Echnaton met gezin in aanbidding voor de zonnescijf

Achnaton verwaarloosde het imperium en zond geen of weinig troepen om zijn gezag te handhaven, bijvoorbeeld naar stadstaten in Syrië en Palestina. Hij overleed plotseling op 36-jarige leeftijd en er zijn vermoedens dat hij is vermoord door aanhangers van de verdreven Amoncultus. Opmerkelijk is dat het uitwissen van zijn daden vrijwel meteen na zijn dood begon. De Amon-priesters verheugden zich over zijn dood, Thebe werd weer de hoofdstad, ze lieten de Aton-tempels verwoesten en de naam van Echnaton overal wegbeitelen. De dienst van Amon werd hersteld.

Echnaton's jonge en zwakke opvolger, zijn zoon Tutanchamon (bestuur 1333-1323), keerde terug naar Thebe en de oude tradities. Hij is niet beroemd geworden als vorst, maar omdat zijn graf als een van de weinige ontkomen is aan grafrovers en gaaf is teruggevonden. Hij stierf jong, volgens het laatste onderzoek aan malaria.

Na de dood van Tutanchamon kwam, na een korte regeerperiode van zijn grootvader Eje, als laatste van de 18^e dynastie een generaal, Horemheb, aan de macht (bestuur 1319-1307). Hij versterkte het overheidsapparaat en werkte aan herstel van het rijk. Na hem besteede de 19^e dynastie de troon. Farao Seti I (1306-1290) is bekend om de prachtige Osiristempel die hij in Abydos liet bouwen. Hij was militair erg actief. Hij herstelde in vier veldtochten het gezag in de Sinai en een deel van Palestina, maar stuitte in

Syrië op de Hittieten uit Klein-Azië. Ook de opdringende Libiërs wist hij te bedwingen.

RAMSES II EN RAMSES III

Bekender is Seti's zoon Ramses II (bestuur 1290-1224), een bouwer en veroveraar die lang regeerde. Hij richtte op vele plaatsen kolossale tempels op, zoals die van Abu Simbel. Hij voerde veldtochten tegen de Hittieten in Syrië, waarvan veel reliëfs getuigen. Op tempelwanden staat de slag van Kadesj aan de rivier Orontes afgebeeld, waarin Ramses en zijn troepen dapper vochten, maar slechts een beperkte overwinning boekten en grote verliezen leden. Ramses ligt begraven in het Dal der Koningen.

Farao Ramses II

Ramses II op zijn strijdwagen bij Kadesj

De laatste grote farao (bestuur 1193-1163) uit de 20^e dynastie was Ramses III. Hij verdedigde zijn land met succes tegen de zogenaamde Zeevolken, die vanuit Klein-Azië de oostelijke kustgebieden van de Middellandse Zee binnenvielen. Hij liet ook weer veel tempels bouwen. Zijn graf ligt in het Dal der Koningen.

9. DERDE TUSSENPERIODE: DE LIBIËRS (ca. 1100-730 v. Chr.; 21^e t/m 24^e dynastie)

Na 1100 was het afgelopen met de macht van Egypte, door paleisrevoluties, invallen van vreemde volken en onlusten in het land zelf. De zwakke opvolgers van Ramses III raakten steeds meer in de greep van de priesters

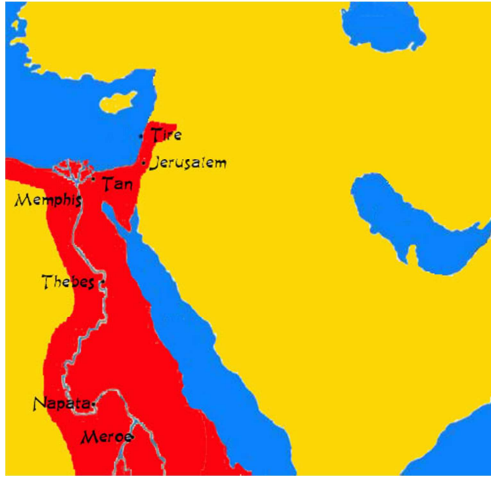
van Amon, die grote rijkdommen en macht hadden vergaard en zich geleidelijk als heersers van het land gingen beschouwen. Aan het eind van de 20e dynastie, rond 1085 v. Chr., deden de hogepriesters een greep naar de macht. Zo werd de opperpriester van Amon in Thebe praktisch een zelfstandige vorst. In theorie was het land nog één, maar in feite heerste er corruptie en anarchie.

Toen lag het land open voor buitenlandse bezetters. Eerst kwamen de Libiërs. In 945 v. Chr. nam Sheshonq de troon over, die te boek staat als de stichter van de 22e dynastie. Hij was een berberkoning van Libische afkomst, die al zijn hele leven in Egypte woonde. Zijn Libische aanhangers waren waarschijnlijk nakomelingen van huurlingen die grond hadden gekregen in ruil voor militaire dienst. Sheshonq deed een poging Palestina te veroveren en drong door tot Jeruzalem, de hoofdstad van het juist ontstane rijk Juda. Hij beroofde de tempel, maar wist het Egyptische gezag niet blijvend te vestigen. Tussen 945 en 730 regeerden Libische vorsten van de 22^e tot en met de 24^e dynastie over Egypte. Ze gedroegen zich als farao's en hadden een belangrijk cultureel centrum in de delta, Boeabastis.

LATE PERIODE: VREEMDE OVERHEERSERS (na 730 v. Chr.)

10. DE ZWARTE FARAO'S UIT NUBIË (ca. 730-665 v. Chr.; 25^e dynastie)

Rond 730 v. Chr. rukte Pianchi, een vorst uit het Nubische rijk Kush, naar het noorden op. Aangezien de bevolking van Kush de Egyptische cultuur gedurende een lange periode van Egyptische bezetting had overgenomen, beschouwde Pianchi zichzelf niet als buitenlandse bezetter, maar als de man die Egypte kwam bevrijden van de Libische barbaren. De Egyptenaren zagen dat anders en gaven zich pas over na een militair treffen in Memphis. Later werd ook de delta ingenomen. Net als de Libiërs vóór hen gedroegen Pianchi en zijn opvolgers - die gelden als de 25^e dynastie in Egypte - zich als farao's, ze herstelden oude tempels en respecteerden plaatselijke gewoonten. Ze lieten zich in piramiden begraven. Die zijn veel kleiner dan die uit het Oude Rijk. De hoofdstad was Napata, in het huidige Sudan gelegen.

Maximale uitbreiding van Kush in 700 v. Chr.

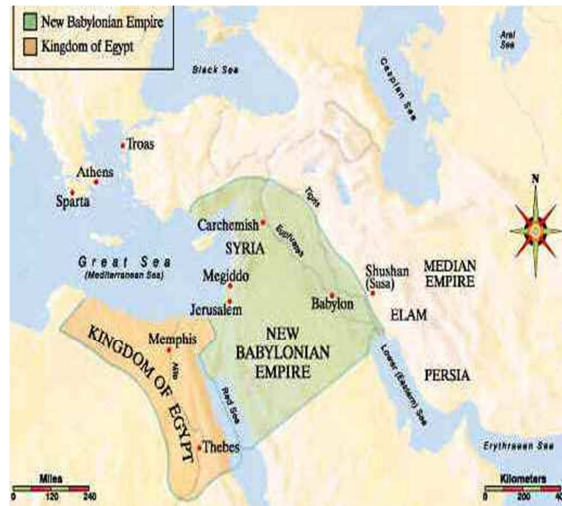

Piramiden bij Meroe in Sudan

11. DE ASSYRISCHE PERIODE (672-664 v. Chr.) en HERSTEL VAN HET RIJK (664-525 v. Chr.; 26^e dynastie)

In 672 v. Chr. vielen de Assyriërs onder koning Esarhaddon Egypte binnen. Memphis werd ingenomen en de Nubische farao Taharqa moest naar het zuiden uitwijken. Esarhaddon wees Necho I (bestuur 672-664), de gouverneur van de stad Sais, aan als farao, het begin van de 26^e dynastie. In 664 vielen de Nubiërs nog eens Egypte binnen, waarbij Necho werd gedood. De Assyrische koning Assurbanipal maakte daarop voorgoed een einde aan de Nubische macht in Egypte en stelde de zoon van Necho, Psammetichus, aan als koning van Neder-Egypte (bestuur 664-610).

Toen de Assyrische macht afbrokkelde door de opdringende Babyloniërs, bevrijdde Psammetichus in 664 het land van de Assyriërs en bouwde vanuit Sais, in de delta, een krachtige staat op, in 656 ook in het zuiden. Daarbij werd hij geholpen door Griekse huurlingen. Volgens Herodotos stond hij als dank de Grieken toe in de delta de handelskolonie Naucratis te vestigen. Hij herstelde orde en rust en modelleerde het bestuur en de maatschappij naar het voorbeeld van het Oude Rijk. Hij voerde expeditie uit naar Libië en steunde de Assyriërs tegen de Babyloniërs. Zo wist hij Palestina weer bij het Egyptische rijk te voegen, maar dat duurde niet lang, want in 602 werden de Egyptenaren bij Karkemish aan de Eufraat door de Babyloniërs onder Nebukadnezar II beslissend verslagen. Egypte verloor definitief haar invloed voorbij het Sinai-schiereiland.

Egyptische koninkrijk van Psammetichus

12. PERZISCHE PERIODE (525-332 v. Chr.; 27^e t/m 31^e dynastie)

Aan de Egyptische heropleving kwam een einde toen de Perzische koning Cambyses II in 525 v. Chr. met een groot leger het land binnen trok. Na een gewonnen veldslag in de delta werd Memphis ingenomen. De farao werd gevangen genomen en de Egyptenaren moesten Cambyses erkennen als de eerste farao van de 27^e dynastie. Het lukte hem niet om Nubië te onderwerpen.

De Perzische vorsten bouwden op hun beurt tempels en andere gebouwen in Egypte. Ze respecteerden de religie en de gebruiken van het land, maar de bevolking verkoos de vrijheid en toen de Perzen onder Darius de Grote bij Marathon door de Grieken werden verslagen en hun macht verslakte, brak in Egypte in 486 v. Chr. een opstand uit. Pas rond 400 lukte het de vorst Amyrtaios uit Sais het land van de Perzen te bevrijden. Zijn regering vormde de 28^e dynastie.

De na hem komende 29^e en 30^e dynastieën wisten de Perzen lange tijd op een afstand te houden, maar in 343 v. Chr. lukte het de Perzische vorst Artaxerxes Ochus toch om de macht in Egypte in handen te krijgen, waarmee de tweede Perzische overheersing begon, die ook wel de 31^e dynastie wordt genoemd. Veel tempels en andere bouwwerken werden door de Perzische overheersers in ruïnes veranderd.

13. ALEXANDER DE GROTE EN DE PERIODE VAN DE PTOLEMAEËN (332-30 v. Chr.)

Toen Alexander de Grote in 332 v. Chr. met zijn leger oprukte naar Egypte, werd hij door de bevolking als bevrijder verwelkomd. Hij trok naar het dichtbevolkte Memphis, waar hij een offer bracht in de tempel van Ptah. Daarna reisde hij naar de oase van Siwah om er het beroemde orakel van Amon-Re te raadplegen. De priesters bestempelden hem als de zoon van Amon. Hij benoemde Egyptisch edelen tot gouverneurs en gaf opdracht tot de bouw van een grote stad met zeehaven, Alexandrië.

Nadat Alexander in 323 in Babylon aan een ziekte was gestorven, viel zijn rijk uiteen. Een van zijn veldheren, de Macedoniër Ptolemaeus, kreeg onder de titel diadoch (“volgeling”) de satrapie (provincie) Egypte toegewezen. Hij bracht een eigen leger op de been en bouwde een persoonlijke machtsbasis op. Bij de verdeling van de nalatenschap van Alexander raakte hij betrokken in een reeks van vier zogenaamde Diadochenoorlogen (323-281) met de andere opvolgers van Alexander, waarbij de coalities nogal eens wisselden. Hij wist Libië, Palestina, Cyprus en delen van Klein-Azië bij zijn rijk te voegen en legde zo de basis van de Ptolemaeïsche dynastie, die bijna 300 jaar over Egypte zou heersen.

Ptolemaeus I

Ptolemaeïsche rijk

Ptolemaeus (bestuur 304-283) trok zich in Egypte niet terug in enkele stedelijke centra, maar legerde zijn troepen (veel Grieken, Macedoniërs en Joden) te midden van de bevolking in plaatsen dicht bij de

provinciehoofdsteden. Velen van hen trouwden met Egyptische vrouwen en hun kinderen van de tweede en derde generatie droegen zowel Griekse als Egyptische namen. Buitenlanders, onder wie naast Grieken ook Syriërs en Perzen, werden gestimuleerd om zich in Egypte te vestigen.

Officieel presenteerden de Ptolemaeën zich als opvolgers van de farao's en in die hoedanigheid zetten ze Egyptische tradities voort. Zo werden de Ptolemaeïsche tempels gebouwd naar Egyptisch ontwerp, vaak op plekken waar oudere tempels hadden gestaan. De muren werden versierd met taferelen waarop Ptolemaeïsche koningen werden afgebeeld als farao's. Net als de farao's vervulden de koningen religieuze plichten, maakten ceremoniële reizen over de Nijl en begunstigen de priesters. Doordat ze ook een aantal gebruiken van de Egyptische aristocratie overnamen, werden ze langzamerhand geaccepteerd. Wel bleven ze het Grieks als officiële taal gebruiken.

In hun rijk genoten Grieken en vergriekste Egyptenaren voorrechten die niet voor de meerderheid van autochtone Egyptenaren waren weggelegd. Ondanks hun bewondering voor de oude Egyptische cultuur, keken de Grieken neer op de Egyptische bevolking en ze leerden de Egyptische taal doorgaans niet. Daar tegenover bleef de meerderheid van de autochtonen oud-Egyptisch als moedertaal gebruiken en voelde zich met hun oude cultuur verheven boven iedereen die hun taal niet sprak. Het was een multiculturele samenleving waarin de twee groepen, de Grieks-Macedonische bovenlaag en de gehelleniseerde Egyptenaren (maar een paar procent van de bevolking) aan de ene kant, en de niet-gehelleniseerde meerderheid van Egyptenaren aan de andere kant, voor een groot deel langs elkaar heen leefden. De Egyptenaren berustten doorgaans in de overheersing, maar in alle lagen van de bevolking deden profetische geschriften de ronde waarin voorspeld werd dat de buitenlanders verdreven zouden worden.

Egyptenaren werden niet aangemoedigd om burgers van Alexandrië of andere Griekse steden te worden. Het waren Griekse enclaves. De hoofdstad Alexandrië, aan de monding van de Nijl, was het intellectuele en commerciële centrum van het rijk en zelfs van de toenmalige hellenistische wereld. De vuurtoren van Faros, aan de haven van de stad, was een van de zeven wereldwonderen van de Oudheid. De Ptolemaeën stichtten en onderhielden de beroemde Bibliotheek van Alexandrië, waar geleerden en

studenten uit de hele bekende wereld op af kwamen. Ptolemaeus II gaf opdracht tot vertaling van Egyptische literatuur in het Grieks en de priester Manetho zette de geschiedenis van zijn land op schrift in het Grieks. Geleerden kopieerden en redigeerden klassieke teksten. Onderzoek werd gestimuleerd en vermaarde astronomen, wiskundigen, geografen en filosofen reisden naar het Mouseion, een instelling waarvan ook de Alexandrijnse Bibliotheek deel uitmaakte.

NEERGANG EN CLEOPATRA

Het ging niet altijd goed onder het bestuur van de Ptolemaeën. In 198 v. Chr. moesten ze na een verloren veldslag Palestina afstaan aan de Seleuciden, die heersten over een ander hellenistische rijk, dat bestond uit Perzië, Syrië en een groot deel van Klein-Azië. Er waren ook wel eens opstanden als de dynastie wreed regeerde of als opvolgingskwesties uit de hand liepen. Daarbij speelden vorstinnen met de naam Cleopatra - Grieks voor “vaders glorie”- enkele malen een belangrijke rol.

Tegen het einde van de tweede eeuw ging het rijk achteruit door economische problemen en politieke onrust. De laatste eeuw van Ptolemaeïsche macht kwam er meer gelijkheid tussen Egyptenaren en Grieken. Er ontstond een rijke, grondbezittende Egyptische klasse die zeer nationalistisch was en weinig op had met de heersende Grieken.

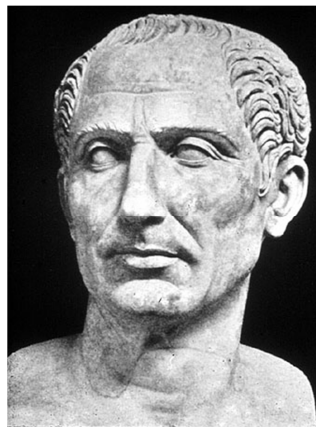
De laatste der Ptolemaeën was Cleopatra VII (bestuur 48-30), de derde dochter van Ptolemaeus XII, met wie zij aanvankelijk samen regeerde. 18 jaar oud werd ze regentes voor haar jongere broer Ptolemaeus XIII. Al spoedig ontstond een felle rivaliteit tussen hen en een kliek hovelingen dwong haar naar Syrië te vluchten.

In 48 v. Chr. mengde Ptolemaeus zich in zaken van Rome door de door Julius Caesar verslagen en naar Egypte gevluchte Pompeius te vermoorden, om Caesar te behagen. Caesar vond dit verraad en bezette Alexandrië. In de korte Alexandrijnse Oorlog, waarin de Romeinen steun kregen van de vorst van Pergamon, een staat in Klein-Azië, werden de Egyptenaren uiteindelijk verslagen, waarbij Ptolemaeus verdronk. Caesar hielp Cleopatra weer op de troon en begon een relatie met haar. Spoedig daarna baarde zij zijn enige zoon, Caesarion.

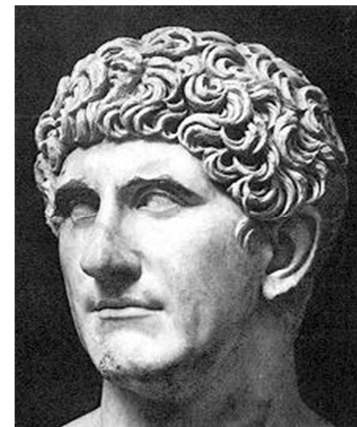
Ruim vijf jaar later, na de dood van Caesar, ontmoette ze de Romeinse generaal Marcus Antonius in Tarsus. Uit hun verbintenis werden drie kinderen geboren. Toen Marcus Antonius te eigenmachtig opereerde in het oosten, overtuigde generaal Octavianus, de latere keizer Augustus, de Romeinse Senaat ervan een oorlog te beginnen tegen Egypte. Octavianus versloeg de vloten van Marcus Antonius en Cleopatra bij Actium en bezette Alexandrië. Marcus Antonius en Cleopatra pleegden zelfmoord, zij waarschijnlijk met behulp van een giftige slang. De zoon van Julius Caesar werd vermoord.

Cleopatra VII

Julius Caesar

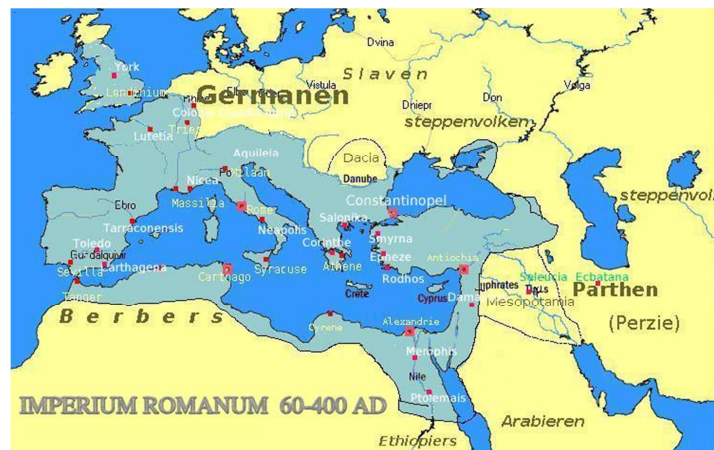
Marcus Antonius

14. DE ROMEINSE EN BYZANTIJNSE PERIODE (30 v. Chr.-639 na Chr.)

De Romeinse bezetting was anders dan het bewind van de Ptolemaeën. Terwijl de Egyptenaren en de Grieken een gemeenschappelijke vijand hadden in de Perzen en al eeuwenlang handel met elkaar dreven, bestond er geen relatie tussen Egyptenaren en Romeinen. De Ptolemaeën woonden in Egypte, terwijl de Romeinse keizers in het verre Rome verbleven en prefecten aanstelden om Egypte te besturen. De prefect vervulde echter niet de ceremoniële functies die de bevolking gewend was van hun vorsten.

Keizer Augustus haalde zich de woede van de Grieken op de hals door de Griekse senaat in Alexandrië af te schaffen en de gehelleniseerde Joden daar zelfbestuur te verlenen. Er braken gevechten uit en de situatie liep volkomen uit de hand. Schepen werden in brand gestoken en het vuur verspreidde zich, zodat de Mouseion-bibliotheek met zijn kostbare inhoud afbrandde.

De Romeinen legerden legioenen in het land, onderdrukten opstanden met geweld en legden zware belastingen op. Ze beschouwden Egypte als een graanschuur voor Rome en als lustoord voor de Romeinse elite. Het werd nog erger toen keizer Trajanus (bestuur 98-117) verordonneerde dat de boeren in het Romeinse leger moesten dienen. Keizer Hadrianus (bestuur 117-138) stelde de Grieken vrij van belastingen, maar de Egyptische boeren moesten een vast tarief betalen. Armoede en ontberingen waren het gevolg. Hoewel ze tempels restaureerden, werden tempel terreinen en een deel van het bezit van de priesters geconfisqueerd. Romeinse ambtenaren namen de opbrengsten van wijn- en boomgaarden in beslag en hieven belasting op vee en lastdieren.

Egypte als onderdeel van het Romeinse rijk

HET CHRISTENDOM

Uit geschriften blijkt dat het christendom zich binnen een eeuw na de komst van de apostel Marcus, die in Alexandrië preekte, over het land had verbreid. Alexandrië had vanaf eind van de 2^e eeuw een invloedrijke theologische school en was als patriarchaat samen met Rome en Antiochië van grote invloed op de christelijke cultuur. Het nieuwe geloof sloeg zo goed aan in oosterse landen zoals Egypte, ook onder welgestelden, dat de keizers het als een bedreiging voor hun macht gingen zien. Evenals in andere gebieden werden de Egyptische christenen daarom van tijd tot tijd slachtoffer van vervolgingscampagnes, begonnen onder keizer Decius (bestuur 249-251) en heftig tijdens het bewind van keizer Diocletianus (bestuur 284-305).

Vanwege de slechte sociale en economische situatie reorganiseerde Diocletianus het Romeinse rijk op militaire leest. Hij deelde Egypte in drie

grote provincies in, bracht onderscheid aan tussen de burgerlijke en militaire macht en voerde een nieuw belastingstelsel in. Egyptenaren werden gedwongen in overheidsdienst te treden en het Latijn werd de officiële taal. De Egyptenaren kwamen in opstand, maar Diocletianus trad hard op, ook tegen de christenen. Er vielen duizenden doden.

Met het Edict van Milaan (313) kwam er op initiatief van de West-Romeinse keizer Licinius (bestuur 311-324) vrijheid van godsdienst en een einde aan de vervolgingen. De Oost-Romeinse keizer Constantijn de Grote (bestuur 312-337) nam het idee over en begunstigde het christendom zelfs. Toen hij later de macht over het hele rijk verwierf, verplaatste hij de zetel ervan naar de oude Griekse stad Byzantium en noemde haar naar zichzelf Constantinopel. Die stad nam de leidende rol van Alexandrië als wetenschappelijk centrum over.

Aan het begin van de 4^e eeuw begon zich in Egypte een verschijnsel te ontwikkelen dat later navolging kreeg in de hele christelijke wereld: het kloosterleven. Het begon met kluizenaars die zich in de woestijn terugtrokken om sober levend over hun geloof na te denken. Sommige van die woestijnvaders, zoals de heilige Antonius (ca. 350), kregen volgelingen, die in kloosters bijeen gingen leven. Tijdens de volgende eeuwen ontstonden er vele honderden kloosters in Egypte, deels met grote persoonlijke vrijheid, deels met een strak systeem van regels. Beide vormen werden al snel in Europa bekend en leidden tot het middeleeuwse kloosterleven.

In de christelijke kerk speelden zich intussen heftige strijd af tussen verschillende richtingen. Het ging over een zuiver theoretisch punt: de natuur van Christus. Het concilie van Nicea (325) bepaalde het officiële standpunt van de kerk, nog eens bevestigd door het concilie van Chalcedon in 451, dat Christus zowel een goddelijke als een menselijke natuur heeft, onlosmakelijk met elkaar verbonden. In Egypte en andere oosterse landen overheerste de als kettters beschouwde opvatting van de monofysieten, dat de menselijke natuur was opgegaan in de goddelijke, alsof er maar één natuur was. Dat leidde in 451 tot een schisma, waarna de Egyptische of Koptische kerk voortaan haar eigen weg ging.

In de 5e eeuw leed de oude Egyptische cultuur onder het schrikbewind van fanatieke gelovigen. Zo ging Patriarch Theophilus van Alexandrië vol vuur over tot het verwoesten van heidense tempels. Graftomben werden

tegen de zwakke heersers in het oosten en noorden. Tussen 636 en 649 veroverden hun legers heel Perzië en de helft van het Byzantijnse rijk.

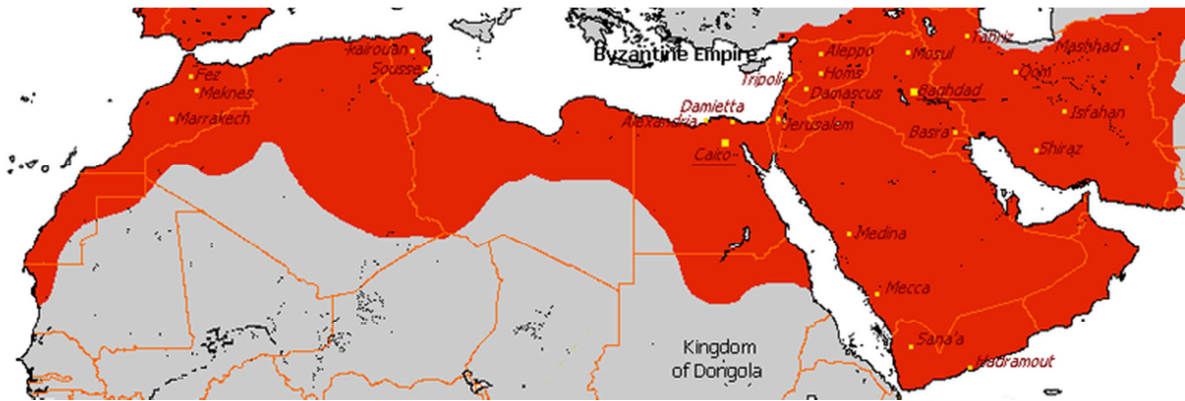
In 639 viel generaal Amr ibn al-As Egypte binnen, in 640 versloeg zijn cavalerie het Byzantijnse leger bij de ruïnes van Heliopolis en al spoedig werden Alexandrië en de rest van het land bezet. Byzantium was niet bij machte hulp te sturen. De nieuwe hoofdstad werd Amr Fustat in de delta, vlak bij het huidige Cairo. Veel Egyptenaren, zeker ook de Kopten, die weinig op hadden met de Byzantijnen, zagen de Arabieren als bevrijders. Aanvankelijk waren de moslims er nog niet op uit om overwonnen volken te bekeren tot de islam.

DE OMAYYADEN

In 661 kwam na de moord op kalief Ali, een van de opvolgers van Omar, de dynastie van de Omayyaden aan de macht (661-750), die vanuit Damascus het rijk bestuurde. Hoewel het ambtenarenapparaat in Egypte grotendeels in handen bleef van de lokale, vaak Koptische bevolking, werden er toen maatregelen van bovenaf opgelegd die steeds meer tot doel hadden de verspreiding van de islam te bevorderen. Het Arabisch werd de voertaal en de wetgeving islamitisch. De kaliefen beschouwden Egypte als een wingewest dat grote baten opleverde door middel van forse belasting die aan de niet-moslims werd opgelegd. Daarom gingen veel christenen over op de islam.

DE ABASSIDEN (750-870 en 905-935)

Onder de Abassiden (750-969), die in 750 de macht met bloedig geweld overnamen en hun hoofdstad in Bagdad vestigden, werd het niet beter voor de Egyptenaren. Tussen 725 en 773 probeerden de Kopten zich in zes opstanden van het Arabische juk te ontdoen, maar tevergeefs. In 830 werd hun laatste verzet gebroken. Om te voorkomen dat de aangestelde militaire gouverneurs te machtig werden, werd hun ambtsperiode bekort en hun gezag beperkt. Het onbedoelde gevolg was dat ze zich zo snel mogelijk trachtten te verrijken, waardoor Egypte verder verarmde. Om hun opstandige Arabische en Perzische onderdanen in toom te houden, richtten de kaliefen een uit Turken bestaand leger op. Om de generaals daarvan te belonen, kregen ze provincies te besturen als leengoed. Zo kwamen er Turkse gouverneurs in Egypte.

Egypte als deel van het rijk van de Abassiden

DE TOELOENIDEN (870-905)

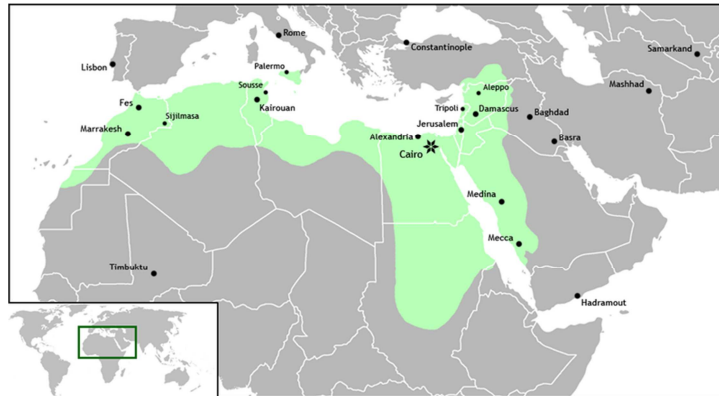
Een van de bekendste Turkse gouverneurs, Ibn Toeloen - als zoon van een Turkse slaaf aan het hof in Bagdad opgevoed - maakte in 870 Egypte onafhankelijk. Hij stichtte de dynastie van de Toeloeniden (870-905). De rijkdommen stroomden niet langer naar Bagdad en de welvaart herstelde zich. Hij vormde een leger van slaven dat in 878 Syrië veroverde. Zijn zoon breidde het rijk nog uit, maar zijn kleinzoon, incompetent en corrupt, werden vermoord, waarop in 905 de Abassiden Egypte konden heroveren. Er volgde gedurende 30 jaar een periode van hard militair bestuur. Van 935 tot 969 was er weer een gouverneursdynastie die vrij onafhankelijk opereerde.

DE FATIMIDEN (969-1171)

De Fatimiden waren radicale sjjiitische moslims die geloofden dat hun imams de enige wettige heersers waren van de islamitische wereld. Dat baseerden ze op hun afstamming van de profeet Mohammed en zijn dochter Fatima. De eerste Fatimideleider trok naar Noord-Afrika, waar hij met steun van de Berbers in 909 stammen in het huidige Tunesië, Algerije en Marokko onderwierp. Ook Sicilië werd ingenomen. In 969 werd ook Egypte door de Fatimiden ingenomen. Hun nieuwe hoofdstad werd Al-Qahira, het latere Cairo.

Over het algemeen bracht de tijd van de Fatimiden voorspoed in Egypte. Onder kalief Aboe Mansoer al-Aziz (975-996) bereikte de dynastie het toppunt van zijn bloei. Ook Syrië en Palestina behoorden toen tot het rijk. De Fatimiden stelden zich tolerant op tegen en werkten samen met christenen, soennitische moslims en joden. Egypte werd een welvarend

land. Handel, ook met het Westen, was een bron van welvaart, wetenschappen en kunsten bloeiden.

Rijk van de Fatimiden op het toppunt van hun macht

Problemen ontstonden in de tijd van kalief Al-Mustansir (1036-1094).

Turkse soldaten, die de plaats hadden ingenomen van de Berbers, werden een voortdurende bedreiging voor de binnenlandse veiligheid door hun gebrek aan discipline. Bovendien werd het land getroffen door ernstige hongersnood toen de Nijl rond 1070 een zevental jaren niet overstroomde. De Turkse troepen gingen plunderen en konden maar met moeite worden bedwongen. In de 12^e eeuw verzwakte de dynastie door interne ruzies en de macht kwam steeds meer in handen van de vizier, de hoogste ambtenaar.

Intussen had het Midden-Oosten in de 11^e eeuw te maken met een nieuwe macht: de Turkse Seldjoeken, een krijgshaftig ruitervolk van de Centraal-Aziatische steppen. Zij veroverden in korte tijd het Perzische rijk en later ook Syrië en Palestina op de daar heersende Arabieren en ze drongen diep door in het Byzantijnse rijk. Zij bekeerden zich tot de (soennitische) islam en waren weinig verdraagzaam voor andere godsdiensten. Toen ze de pelgrimage van christenen naar Jeruzalem blokkeerden, riep de paus in 1095 op tot de Eerste Kruistocht om het Heilige Land te bevrijden. In Palestina stichtten de kruisvaarders het Koninkrijk Jeruzalem. (Uiteindelijk werden er tot ongeveer 1400 acht kruistochten georganiseerd.)

De Fatimiden raakten rond 1150 in de strijd betrokken tijdens de opvolging van de kalief. De Egyptische moslims riepen de Syrische vorst Nur ad-Din te hulp (een Seldjoek), terwijl de Kopten hulp vroegen van de kruisvaarders. Er brak een burgeroorlog uit. Egypte leed zwaar onder de strijd, tot de uit Syrië afkomstige veldheer Salah al-Din (Saladin) in 1169 vizier werd en na de dood van kalief Al-Adid in 1171 de macht greep.

DE AYYOEBIDEN (1171-1250)

Als sultan van Egypte werd Saladin (bestuur 1171-1193) de stichter van de Ayyubidische dynastie. Daarmee kwam de soennitische islam terug in Egypte en vanaf toen tot de Eerste Wereldoorlog (1914) was Egypte deel van Turkse rijken. Saladin reorganiseerde het Egyptische leger, verdreef de kruisvaarders uit Egypte, bouwde zijn macht uit door Syrië over te nemen, waarna hij Jemen en delen van Noord-Afrika veroverde. Hij deed veel voor verbetering van de economie.

Sultan Saladin

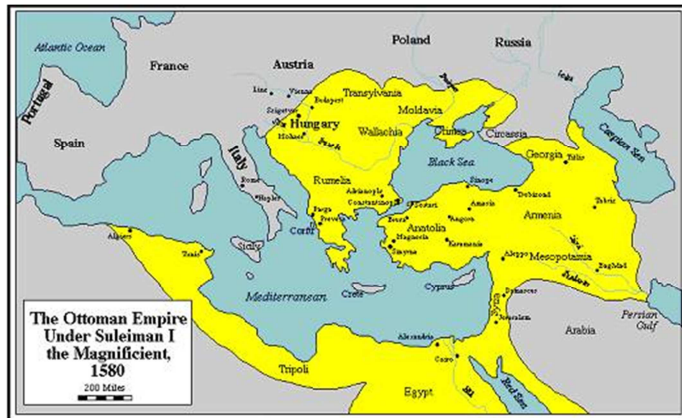
Rijk van Saladin (rood)

Saladin voerde jarenlang zware strijd met de kruisvaarders, nam in 1187 Jeruzalem in en werd daarmee de held van de islam. Het leidde wel tot de Derde Kruistocht, onder leiding van de Engelse, Franse en Duitse koningen, maar het leverde ze bij het vredesverdrag in 1192 slechts een smalle strook land op in Palestina. Een jaar later overleed Saladin.

Het Ayyubidische rijk was na Saladin een federatie van soevereine staatjes, met Egypte als centrum en bijeengehouden door familiebanden. Het Egyptische leger bestond uit voormalige Turkse slaven, de Mamelukken, afkomstig uit Turkije, Centraal-Azië en de Kaukasus. Ze kregen steeds meer macht in het door dynastieke familie-intriges verzwakte land. In 1250 versloegen ze aanvallende kruisvaarders, vermoordden de kalief en namen de macht over.

DE OTTOMANEN (1517-1914)

Egypte werd een Ottomaanse provincie met een gouverneur. De Ottomanen, die veel strijd voerden tegen het christelijke Westen en tegen Iran in het Oosten, hadden te weinig troepen om volledig af te rekenen met de Mamelukken in Egypte, zodat ze volstonden met het legeren van een garnizoen van hun beste soldaten, de Janitsaren, terwijl ze de Mamelukse elite als lokale heersers handhaafden.

Ottomaanse rijk ca. 1580

De Ottomaanse gouverneurs bleven meestal maar kort aan de macht in Egypte. Ze hadden vaak weinig te vertellen en in de 17^e eeuw kwam de macht steeds meer bij de lokale Mamelukse heersers te liggen. Die gingen als voorheen door met hun manipulaties en onderlinge strijd. Voor Egypte werd het een zware periode, vol economische malaise, hongersnood en epidemieën.

FRANS INTERMEZZO (1798-1801)

Napoleon viel in 1798 Egypte binnen en versloeg de Mamelukken. Hij was onder de indruk van hun cavalerie en formeerde zelfs een eigen Mamelukken-korps. Toch werd zijn expeditie meer een wetenschappelijk dan een militair succes. De Engelsen als aartsvijand van de Fransen kwamen de Ottomanen te hulp en na drie jaar keerden de verslagen Fransen huiswaarts.

MOHAMMED ALI PASJA EN ZIJN OPVOLGERS (1805-1849)

Mohammed Ali, afkomstig uit Macedonië, werd als bevelhebber van een Ottomaans leger naar Egypte gezonden om de Engelsen bij te staan tegen de Fransen. Na het vertrek van Fransen en Engelsen bleef hij met zijn

troepen in Egypte om het gezag van de sultan te herstellen. De Mamelukse elite vocht alweer om de macht, het volk vroeg Mohammed Ali om hulp en riep hem, met voorbij gaan van de sultan in Constantinopel, uit tot pasja (onderkoning). Hij herstelde de orde en in 1811 maakte hij een definitief einde aan de Mamelukken door tijdens een banket 470 topfiguren te laten vermoorden.

Mohammed Ali werd voor lange tijd de absolute heerser van Egypte. Hij ging op oorlogspad, veroverde Soedan, kwam de sultan te hulp tegen de opstandige Arabische sekte van de wahabieten en hij bedwong opstanden in Griekenland en Kreta. Al dat machtsvertoon verontrustte de Europese grootmachten: in 1827 schoten ze de Grieken te hulp en brachten de Egyptische vloot bij Navarino tot zinken. Mohammed Ali was niet verslagen en veroverde Syrië en een deel van Klein-Azië op zijn eigen sultan, die hij van de troon wilde stoten. Rusland greep opnieuw in en hij moest in 1833 genoegen nemen met Syrië en Kreta. In 1841 werd hij

gedwongen de opperheerschappij van de sultan te erkennen.

Mohammed Ali Pasja

Hij deed veel voor Egypte. Het land werd gemoderniseerd: het irrigatiestelsel werd gerenoveerd, vooral om de katoenteelt te bevorderen, het grondbezit en de belastingen werden hervormd, de industrialisatie werd op gang gebracht en het onderwijs vernieuwd.

Zijn kleinzoon Abbas (1849-1854) volgde hem op. Die maakte als conservatief veel hervormingen ongedaan, maar werd al na vijf jaar vermoord door enkele slaven. Oom Said

(1854-1863) werd pasja, vooral bekend, omdat hij de spoorlijn Cairo - Alexandrië en het Suezkanaal liet aanleggen. De verliezen op het kanaal en zijn spijzucht brachten hem in grote schulden. Hij moest accepteren dat er Britse ministers in zijn regering zitting namen. Later werd hij op verzoek van de grote mogendheden door de sultan afgezet en vervangen door zijn zoon Tawfiq (1879-1892). Dat was een zwakke figuur die niet op kon tegen de buitenlanders. Zijn Minister van Oorlog kwam met het leger in verzet.

In Alexandrië werden Europeanen vermoord, waarop de Britten in de aanval gingen, het leger versloegen en het land bezetten. Dat luidde in 1882 een nieuwe periode in.

16. BRITS PROTECTORAAT (1882-1922)

De Egyptische regering moest toestaan dat binnen- en buitenlandse zaken werden bepaald door een Britse consul-generaal. Lord Cromer ontmoedigde als zodanig de industrialisering en het hoger onderwijs om een einde te maken aan de ontwikkeling in westerse richting. Juist daardoor werd het nationalisme van het volk aangewakkerd, dat nog werd bevorderd door Tawfiq's zoon en opvolger Abbas, die een goede opleiding in Europa had genoten. De welvaart van het land steeg in deze tijd vooral door de katoenteelt.

De in 1910 aangetreden consul-generaal Lord Kitchener vaardigde wetten uit ter bestrijding van samenzweringen, maar voerde ook liberale hervormingen door in een nieuwe grondwet en met de instelling van een Wetgevende Vergadering. Dit parlement kwam maar één keer bijeen, want toen brak de Eerste Wereldoorlog uit. Egypte werd uitgeroepen tot een Brits protectoraat. Abbas II werd afgezet en vervangen door zijn oudere oom Husayn Kamel.

Aan het eind van de oorlog was de nationalistische beweging sterker dan ooit onder de nieuwe leider Saad Zaghlul, een jurist van boerenafkomst. Hij stichtte de Wafd-partij van goed opgeleide zakenlieden en grondeigenaars en eiste in 1919 op de Vredesconferentie van Parijs onafhankelijkheid voor Egypte. Na veel verzet gaven de Engelsen in 1922 toe en erkenden ze de Egyptische onafhankelijkheid, zij het met “vier punten van voorbehoud”, waaronder de legering van een Engelse troepenmacht in het land en bezetting van Soedan.

17. HET KONINKRIJK EGYPTE (1922-1952)

Fuad, de achterkleinzoon van Mohammed Ali, die het vertrouwen van de Britten had en al vanaf 1917 sultan van Egypte was, werd in 1922 tot koning uitgeroepen. In 1923 kwam er een grondwet naar Europees model.

Zaghlul en zijn Wafd-partij namen deel aan de verkiezingen en wonnen ruimschoots. In 1924 werd Zaghlul premier, maar de koning ontbond in

hetzelfde jaar het door de Wafd gedomineerde parlement en de Britten spraken hun veto uit over Zaghlul. Die overleed kort daarop. Bij nieuwe verkiezingen herhaalde zich telkens het patroon als de Wafd won: de koning ontbond meteen het parlement. Tot in 1930 de koning alle macht naar zich toetrok in een per decreet afgekondigde nieuwe grondwet.

Onder druk van de nationalisten en de Engelsen was de koning in 1935 alweer gedwongen de grondwet van 1922 te herstellen. Hij overleed in 1936 en werd opgevolgd door zijn minderjarige zoon Faroek (1936-1952), een playboy die zich omringde met mooie vrouwen, een passie had voor gokken en lekker eten en in dure auto's reed. Ook als koning was hij corrupt en decadent. Door ondergane vernederingen haatte hij de Engelsen.

Koning Fuad

De jonge koning Faroek

In de jaren dertig kwamen nieuwe partijen op, waaronder de Moslimbroederschap, die de islam wilde zuiveren, maar ook politieke aspiraties had. Die partij zou tot op de dag van vandaag een rol spelen. In die periode bleef de landbouw de ruggengraat van de economie, maar de industrialisering ging ook door, wat tot grote verstedelijking leidde. Cairo werd een van de dichtstbevolkte steden ter wereld.

TWEEDE WERELDOORLOG

Toen de oorlog uitbrak, kreeg Engeland, conform verdrag, zeggenschap over alle militaire installaties van het land. De regering moest de Britten wel steunen, maar de bevolking bleef neutraal en de moslimbroeders smeedden zelfs coupplannen. In 1942 bedreigden Italiaanse en Duitse legers

Egypte, maar de slag bij El Alamein betekende een gunstig keerpunt voor de geallieerden.

In 1945 won de Wafd opnieuw de verkiezingen. Engeland beloofde zijn troepen terug te trekken, behalve rond het Suezkanaal en in Soedan. In datzelfde jaar richtten Egypte, Irak, Syrië, Transjordanië, Jemen en Saoedi-Arabië de Arabische Liga op, vooral als reactie op de toenemende immigratie van Joden naar het Engelse mandaatgebied Palestina.

De politieke verhoudingen in Egypte na de oorlog waren problematisch. Kabinetten kwamen en gingen, de verhouding tussen de Wafd en de koning was vijandig, de invloed van de communisten groeide en een nieuwe machtsfactor deed van zich spreken: de Beweging van Vrije Officieren onder leiding van Naguib en Gamal Abdel Nasser, een fel-nationalistische groepering die geen enkel vertrouwen had in koning en regering.

Toen in 1948 de Nationale Joodse Raad Israël uitriep tot soevereine staat, gingen de Arabische landen in de aanval. Het werd een fiasco, ook voor Egypte. De koning en de regering waren zwak en corrupt, zodat er veel onrust heerste in het land. De moslimbroeders pleegden aanslagen en de regering trad hard tegen hen op. In het leger werd de regering beschuldigd dat ze de troepen slecht bewapend de oorlog met Israël in had gestuurd. In 1952 pleegden de Vrije Officieren een staatsgreep onder leiding van Naguib. Het volk juichte hen toe, want men was de corruptie zat.

18. DE REPUBLIEK (1952-HEDEN)

In 1953 werd de republiek uitgeroepen. Naguib werd president, Nasser minister van Binnenlandse Zaken. De koning moest in ballingschap. Nog geen jaar later werd Naguib afgezet door Nasser en een aantal officieren. Nasser werd premier en voorzitter van de Revolutionaire Raad en in 1956 ook president.

NASSER (1956-1970)

Nasser, een intelligent man die als vrome moslim een bescheiden leven leidde, trad als alleenheerser op, maar deed veel voor land en volk. Hij voerde agrarische hervormingen door met toedeling van land aan landloze boeren, herstel van de irrigatie en verplichte deelname aan coöperaties. Onderwijs en gezondheidszorg werden verbeterd. Hij dwong de Engelsen

tot een overeenkomst om op termijn de bezetting van het Suezkanaal op te geven en werd samen met de leiders van India en Joegoslavië de grondlegger van de Beweging van niet-gebonden landen. Een ander speerpunt van zijn beleid was de Arabische eenheid. Dit leidde in 1958 tot de oprichting van de Verenigde Arabische Republiek, een unie tussen Egypte, Syrië en Jemen. Die heeft echter door verdeeldheid niet lang bestaan.

In 1956, toen de Verenigde Staten hem niet wilden helpen met de bouw van de Aswandam, kondigde hij de nationalisatie af van het Suezkanaal. Engeland en Frankrijk reageerden woedend en vielen, tegelijk met de Israëlische troepen, het land binnen. Het Egyptische leger had geen schijn van kans, maar Rusland en de Verenigde Staten dwongen de drie landen al snel zich terug te trekken. Nasser had een flinke nederlaag geleden, maar op politiek gebied was het een overwinning. Rusland hielp hem het leger te reorganiseren en de Aswandam te bouwen.

Na wat provocaties richting Israël, waaronder de afsluiting van de Golf van Aqaba voor Israëlische schepen, vielen Israëls leger en luchtmacht in 1967 Egypte, Jordanië en Syrië aan, de Zesdaagse Oorlog. De Egyptische luchtmacht werd vernietigd, de Sinai en de oevers van het Suezkanaal door de Israëliërs bezet. De V.S. en Rusland voorkwamen erger door te bemiddelen tot een wapenstilstand. Later in het jaar nam de Veiligheidsraad een resolutie aan die Israël opriep zijn troepen uit de bezette gebieden terug te trekken, maar Israël wilde dat alleen doen in ruil voor erkenning als staat. Het Suezkanaal bleef gesloten, wat veel inkomstenverlies voor Egypte betekende.

Nasser bleef populair, maar was zijn vroegere charisma kwijt. Na 1967

kende het land veel problemen: overbevolking, tekort aan voedsel, armoede, analfabetisme. Nasser raakte sterk gebonden aan de Russen voor leverantie van wapens, voedsel en machines. Van vrede met Israël is het onder Nasser niet gekomen. In 1970 stierf hij aan een hartaanval.

SADAT (1970-1981)

Hij werd opgevolgd door vice-president Anwar Sadat, ook een oud-officier en een gematigd leider. In 1973 vielen Egypte en Syrië onverwacht Israël aan. Egypte kreeg steun van Rusland, Israël van de VS. De Arabische staten draaiden de oliekraan dicht voor staten die Israël hielpen of ermee sympathiseerden. Het Egyptische leger was beter bewapend en gemotiveerd dan in de eerdere oorlogen en vocht dapper, maar kon niet op tegen de Israëliërs. Internationale bemoeienis maakte een eind aan de strijd.

Rijke Arabische oliestaten hielpen Egypte bij de herbewapening en herstel van de economie. Sadat zette de Russische militairen het land uit en richtte zich steeds meer op Amerika en Europa. In 1977 bracht hij een opzienbarend bezoek aan Israël, om de vrede in het Midden-Oosten te bevorderen en in 1978 voerden de twee landen vredesbesprekingen in Camp David in de VS, met bemiddeling van president Carter. De Arabische staten verbraken toen hun banden met Egypte. Sadat schakelde met harde hand tegenstanders van zijn bewind uit, vooral fundamentalisten, die zijn westerse politiek afwezen. Een radicale groepering was verantwoordelijk voor de moord op Sadat in 1981.

Begin (Israël), president Carter en Sadat in Camp David

MUBARAK (1981-heden)

Sadat werd opgevolgd door vice-president Mubarak, een voormalige luchtmachtcommandant, die de westerse koers voortzette, maar langzamerhand de banden met de Arabische wereld herstelde. Met Israël is

de relatie altijd koel gebleven, omdat de Egyptenaren zich keren tegen de Israëliëse onderdrukking van het Palestijnse volk. Tijdens de Golfoorlogen met het Irak van Saddam Hoessein koos Egypte - bevreesd voor de dreiging die van dat regime uitging - openlijk de kant van de VS. Ook de opkomst in de regio van het sjiietische Iran wordt in Egypte met zorg gevolgd. Na de aanslag op het World Trade Centre in New York in 2001 stelde Egypte zich achter het antiterrorisme-beleid van de USA.

President Mubarak

Economisch en politiek kende het land de afgelopen dertig jaar veel problemen. Overbevolking, grote werkeloosheid en structurele corruptie, tot in de hoogste kringen, veroorzaken veel onvrede. Het verschil tussen arm en rijk is alleen maar toegenomen. De fundamentalistische Moslimbroeders, die daadwerkelijke hulp bieden aan hulpbehoevenden, speelden daarop in met kritiek en demonstraties. Ondanks zware onderdrukking rukt de organisatie op in het parlement. Ernstiger waren radicale stromingen die vooral in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw aanslagen pleegden op Kopten, toeristen en politici. De overheid trad met harde op, maar de dreiging blijft.

Onder druk van de Verenigde Staten - die het land al lange tijd veel financiële en militaire steun geven - worden er sinds 2005 presidentsverkiezingen gehouden, maar oppositiekandidaten krijgen geen schijn van kans door de vele beperkingen en zelfs bedreigingen. Mubarak is nu een oude man en doet pogingen zijn zoon naar voren te schuiven als opvolger. Daar is in het land veel verzet tegen.

Zo gaat Egypte de toekomst tegemoet, rijk aan schatten uit het verleden, maar gebukt onder overbevolking, corruptie en, net als in haar lange geschiedenis, nog steeds onder autocratische heersers.

(Februari 2011: Grote delen van het volk komen in opstand tegen de machthebbers. Heftige demonstraties, er vallen doden en veel gewonden. Mubarak moet weg, is de leus. Na enkele weken treedt hij af, het leger krijgt de macht, maar het is nog ongewis hoe het nu verder gaat.)

DAG 2, ZATERDAG 13 NOVEMBER: PIRAMIDEN VAN GIZA EN SAQQARA, ROTSGRAVEN

Bij zonsopkomst rijden we richting piramiden van Giza, vlak bij het hotel. Moustafa probeert onze interesse te stimuleren met de historische woorden: “De piramiden zijn heel mooi en heel oud.” Hij blijft ons hardnekkig “schatjes” noemen, wat bij een groep ouderen nogal misplaatst klinkt. Hij peilt hoeveel van ons belangstelling hebben om de piramide van Cheops binnen te gaan. Daar moet je een apart kaartje voor kopen en er mogen per dag maar 150 mensen in. Je moet dan wel een goede rug hebben, want je komt alleen maar in het graf door diep gebukt een 40 meter lange gang te doorkruisen. Enkelen van de groep zien dat niet zitten.

De piramiden liggen op de rand van de woestijn, een stuk hoger dan de stad. De buitenwijken zijn opgerukt tot vlakbij deze “wereldwonderen”. Van ruimtelijke ordening hebben ze hier waarschijnlijk nooit gehoord. Vanaf de parkeerplaats gezien ligt Cairo half verborgen in een grauwsuier van smog, “een bel van vuil”, zoals Sigrid het plastisch uitdrukt. Hoe vroeg we ook zijn, golven toeristen spoelen al over het terrein en de kaartjes om in de piramide te komen zijn uitverkocht. Nog niet zolang geleden kwam je het terrein op door een eenvoudig hekje, maar de moderne tijd slaat ook hier toe en je komt er alleen nog maar in door ticketpoortjes.

Bussen bij de piramiden van Giza

Dan staan we voor het gigantische grafmonument van farao Cheops, eens het symbool van zijn macht. Napoleon zou op zo'n moment hebben gezegd: “Vijfenveertig eeuwen kijken op ons neer.” Sigrid doet dat niet. Kijkend naar de slinger mensen die naar de opening hogerop schuifelt, wijst ze ons erop dat de ingang van een piramide altijd naar het noorden is gericht. De deklaag die men ooit op de piramide had aangebracht, is verdwenen. Die heeft men in de Middeleeuwen gebruikt bij de bouw van de stad. Alleen aan de top van de piramide van Chefreden kun je de laag nog zien.

De piramiden dateren uit de 4^e dynastie, de tijd van het Oude Rijk, in de 26^e eeuw v. Chr. De piramide van Cheops was ooit 146 meter hoog, maar door de sloop van de deklaag is er nog maar 137 meter over. Nu kijk je tegen de grote gestapelde steenblokken aan. Volgens de boekjes zijn het er 2,3 miljoen van gemiddeld 2,5 ton per stuk. Bij elkaar zouden ze 6,3 miljard kilo wegen. Knap rekenwerk ! Rond het bouwwerk zijn afscheidingen aangebracht, zodat je er niet meer zoals voorheen op kunt klimmen. Daar zouden die stenen maar van slijten. Bewakers kijken toe of toch niet iemand het waagt.

Sigrid geeft toelichting

Piramide van Cheops: 2,3 miljoen steenblokken

We maken een rondtrekkende beweging langs de piramide. Opzij ligt een groot en diep langwerpig gat in de steenbodem. Daar heeft de zonneboot begraven gelegen waarmee 4500 jaar geleden het lichaam van de farao over de Nijl naar zijn laatste rustplaats is vervoerd. Zo'n gewijd schip mocht nergens anders meer voor worden gebruikt. Men heeft op het terrein vier van deze gaten gevonden met bootresten. Drie kleinere waren voor de zonneboten van familie van Cheops. Alleen de grote boot is gerestaureerd en ligt ten toon in het loodsachtige museum achter de piramide.

Het museum is nog gesloten, dus neemt Sigrid ons mee naar de vervallen stenen grafheuvels opzij van de grote piramide. Het zijn mastaba's, graven van familieleden van Cheops. We vernemen hoe de begrafenisrituelen in die oude tijd verliepen. De farao werd elders gemummificeerd. Langs een processieweg werd het lichaam in een optocht naar de dodentempel bij het graf gedragen, waar het door priesters symbolisch werd herenigd met de

eerder verwijderde organen, die in kruiken, zogenaamde kanopen, mee het graf in gingen. In optocht bracht men daarna het lichaam van de tempel naar het graf, in dit geval de piramide.

We staan vlak bij het graf van de moeder van Cheops, koningin Hetepheres. In 1925 deed een Amerikaanse fotograaf hier een ontdekking. Toen hij foto's maakte met een statief, zakte een van de poten weg en hij zag een klein stukje gips. Bij nader onderzoek stuitte men op de brokstukken van een pleisterkalklaag en zo ontdekte men een schacht naar een diep onder de grond verborgen grafkamer. Uit hiërogliefen bleek van wie het graf was. Naast meubilair vond men kanopen en een verzegelde tombe. De kist was helaas leeg. Sieraden waren er ook niet. Uit de kennelijke haast waarmee het graf was afgesloten en gevonden hamers vermoedt men dat het graf was beroofd, dat de priesters dat niet tegen de farao durfden te zeggen en het snel lieten dichtgooien. Of de mummie ook was gestolen of wellicht elders opnieuw werd begraven, is niet bekend.

Op naar de zonneboot. Je mag het museum alleen in als je vilten sloffen over je schoenen aantrekt. Waarschijnlijk om de schoenmakers werk te besparen. In kleine ruimten staan maquettes opgesteld van het schip en hangen teksten met informatie en foto's van de restauratie. In 1954 vond een Egyptische archeoloog twee hermetisch afgesloten driehoekige putten, bedekt met veertig gigantische kalksteenblokken die elk ongeveer 20 ton wogen. De grote boot van Cheops, ruim 43 meter lang, lag in 1224 stukken uit elkaar. Het is een hele puzzel geweest en het kostte tien jaar om het bouw pakket weer in elkaar te zetten. De planken van cederhout waren met elkaar verbonden met touw, er was niet één spijker gebruikt.

Zonneboot van Cheops (maquette)

Gerestaureerd uit 1224 stukken

Piramidenteksten laten er geen twijfel over bestaan wat het doel was was zo'n boot: "aan het einde van zijn aardse bestaan vaart de ziel van de koning ten hemel om zich te verenigen met zijn vader Ra en eeuwig over de oceanen van de tijd te varen."

De slanke boot staat opgesteld in een grote hal en een route voert er onder en boven langs, zodat we hem van alle kanten kunnen bewonderen. Hij werd met enorme riemen voortbewogen en gestuurd. Fraai stukje ambacht.

Buiten maken we voor het eerst kennis met de achtste plaag van Egypte: opdringerige verkopers. Hun flesjes water komen echter wel van pas nu de zon aan kracht wint. Enkele mannen van onze groep lopen even later met een typisch Arabische hoofdbedekking rond. We worden langs oude graven naar de bus gedirigeerd, die aan de voet van de piramide van Chevreton staat geparkeerd. Alleen Ab is even zoek, want die kan niet ophouden met fotograferen.

Na een korte rit door de woestijn staan we op een hoog terrein, vanwaar je uitzicht krijgt op de drie piramiden, maar we zijn niet alleen. Alle toeristen worden hier naartoe gebracht en je moet je door een dichte massa mensen dringen om op de rand, bij een muurtje, enig uitzicht te krijgen. Dat valt erg tegen, want de smog hult de wereldwonderen in een grijze waas. Het is welhaast komisch te zien hoe men massaal op de foto wil met die vage objecten op de achtergrond.

In de korte rit naar beneden, naar de beroemde sfinx, vertelt Sigrid ons iets over de piramide van Mykerinos. Een orakel had aan deze koning voorspeld dat hij nog maar zes jaar te leven had. Hij stortte zich niet alleen op de drank, maar liet in alle haast een piramide voor zichzelf bouwen. Een van de middelen om aan het benodigde geld te komen, was dat hij zijn dochter aan rijke heren aanbood voor de sex. Zo droeg zij haar steentje bij. Als we de Griekse geschiedschrijver Herodotos mogen geloven, leefde hij toch nog 18 jaar na de voorspelling en pleegde zijn dochter zelfmoord. Niet verwonderlijk met zo'n vader. Moustafa leidt de aandacht in een andere richting door ons te vragen hoeveel piramiden er zijn gebouwd in Egypte. We zitten er flink naast, want het blijken er 119 te zijn.

De sfinx ligt ver beneden de piramide van Chefren op ons te wachten. Het ziet er werkelijk zwart van de toeristen. Het 57 meter lange en 20 meter hoge beeld van een leeuw is vermoedelijk in de tijd van de 4^e dynastie uit

een daar aanwezige rotsformatie gehakt. Het hoofd beeldde de farao uit en draagt de koninklijke hoofdtooi. Jammer dat vooral de neus nogal is beschadigd. Vermoedelijk is het beeld al in de tijd van het Oude Rijk grotendeels door het opwaaiende zand bedekt. Thutmosis IV (14e eeuw v. Chr. 18e dynastie) heeft het laten uitgraven. Het verhaal gaat dat hij als prins in de schaduw van het hoofd lag te slapen en droomde dat een god hem toesprak, zoiets als: “Als je de sfinx uitgraaft, zul je koning worden.” Thutmosis deed het, werd koning en als dank liet hij een stèle, een gedenkteken, plaatsen aan de voet van de sfinx.

Ramses II heeft er later herstelwerk aan laten verrichten, maar het beeld moet weer grotendeels onder het zand zijn verdwenen, want Herodotos maakt bij zijn bezoek aan Giza in de 5e eeuw v. Chr. geen melding van de sfinx. Romeinse keizers hebben het beeld wel gekend en lieten het restaureren. Tijdens de expeditie van Napoleon hebben de Fransen het nogmaals uitgraven en toen werd de stèle van Thutmosis ontdekt.

Sfinx voor de piramide van Chefren

Sfinx van Giza

We wandelen door de mensenmassa naar de daltempel, die nog aardig overeind staat. Ooit kwam het water van de rivierarm tot hier. Achter het bouwwerk heb je goed zicht op de processieweg omhoog naar de piramide. Nu is het een promenade voor toeristen. De tempel is duidelijk voor de eeuwigheid gebouwd, van enorme steenblokken van graniet, afkomstig uit Aswan in Zuid-Egypte, en vloeren van marmer. Er zijn geen versieringen. De golf toeristen die zich door de tempel naar boven wringt, naar de processieweg, maakt met hun luide stemmen zo'n lawaai, dat we Sigrid nauwelijks kunnen verstaan. Daar hebben we dan de negende plaag van Egypte: de toeristen.

“Dat was jullie vuurdoop,” zegt Sigrid bemoedigend als we de broeierige hitte, de drukte en de opdringende straatverkopers achter ons laten en weer in ons sardineblik zitten, op weg naar Saqqara.

Moustafa gaat onderweg op de politieke toer: “Mubarak is de beste..... van de slechtste.” Hij legt uit dat hij dat wel in de bus kan zeggen en ook Egyptenaren onderling doen dat, als je het maar niet in het openbaar doet. Het zit het volk dwars dat Mubarak de geesten al probeert rijp te maken om zijn zoon als opvolger te accepteren. Er is veel politiek verzet tegen de zoon, die, nu Mubarak oud en ziek is, volgens Moustafa “achter de schermen” al de baas speelt. De oppositie krijgt geen schijn van kans en een politiek alternatief is er niet: El Baradei heeft geen partij achter zich en de moslimbroeders zijn slecht voor de relaties met de westerse wereld. We begrijpen zijn frustratie.

De bus toert zuidwaarts langs een kanaal waarvan het water griezelig zwart ziet. De zijkanten worden als vuilstortplaats gebruikt. Langs de weg wisselen groene velden, ommuurde villa’s en zeer armoedige woningen elkaar af. Ongeveer halweg wacht ons de lunch in een restaurant dat door enkele oud-Liviusreizigers wordt herkend. Als we uit de bus stappen, wordt hetzelfde groepje muzikanten actief als jaren geleden. Ze trommelen en fluiten dat het een lust is, hopen op gulle gaven.

Als we later van het kanaal afslaan naar Saqqara, wijst Moustafa op enkele tapijtscholen, die volgens hem beroemd zijn in het Midden-Oosten. Grote palmplantages vormen al gauw een scherpe scheiding met de hoge rand van de woestijn. Langs een zuil die aangeeft waar de daltempel van farao Oenas heeft gestaan, bereiken we het nieuwe Imhotepmuseum dat bij de opgravingen van Saqqara hoort.

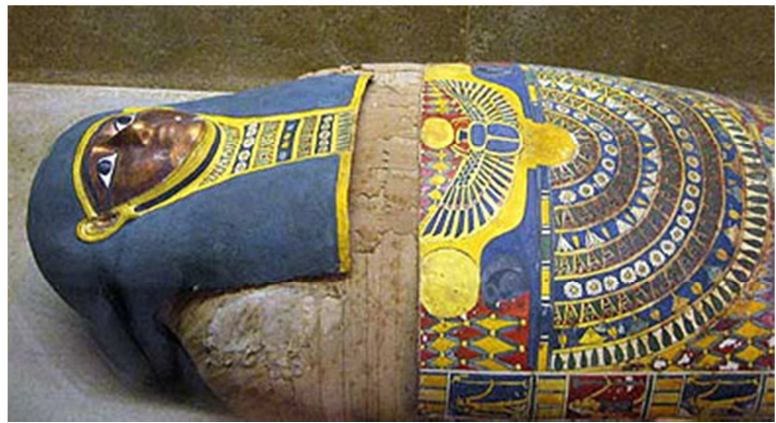
In deze omgeving heeft de oude hoofdstad Memphis gelegen. Saqqara is eigenlijk de begraafplaats daarbij. Vele belangrijke personen uit het Oude Rijk liggen hier begraven. De bekendste zijn Djoser en zijn vizier-architect Imhotep. Het kleine museum, geopend in 2006, is zeer modern ingericht. Naast de hal en een filmzaal waar een maquette staat van het Djoser-complex, zijn er maar twee zalen. De film wordt ingesproken door Omar Sjarif en verheerlijkt Imhotep als groot bouwheer, terwijl ook Zahi Hawass, de huidige secretaris-generaal van de Hoge Raad voor Antiquiteiten, prominent aanwezig is. Deze egyptoloog schuift zichzelf

graag naar voren als de grote redder van de Egyptische schatten uit de Oudheid.

Moustafa leidt ons langs de kunstschaten van Saqqara, zoals prachtige reliëfs, mooi gekleurde houten en keramiekbeelden en een grote variatie aan gebruiksvoorwerpen. Hij is wel enthousiast bezig, maar praat erg luid, ook als dat niet nodig is. Dat doet hij eigenlijk de hele reis. Hij is zo gewend dat hij het met zijn stem moet opnemen tegen andere gidsen in de buurt, dat hij moeilijk kan dimmen. Verder is hij met zijn beperkte Nederlandse woordenschat soms moeilijk te volgen.

Imhotepmuseum: houten beeld (5^e dynastie)

Mummie (30^e dynastie)

Na een korte rit staan we in de middaghitte voor de ingang van het Djosercomplex met zijn overheersende trappiramide, omgeven door een kale zandbak. Imhotep liet er een tien meter hoge muur omheen bouwen. Heel indrukwekkend. Voor de hoge goed gerestaureerde poort hangen doelloos wat mannen rond in hun blauwe jurken.

Deze piramidevorm was een fase in de bouw van Egyptische graven. Het begon met een graf onder de grond uitgehouwen. Later werd het dieper in de grond gemaakt, maar men zette er ook een laag bouwwerk boven van ongeveer 10 meter hoog, de mastaba. In volgende fasen bouwde men er telkens weer een nieuwe laag bovenop, zodat de piramidevorm ontstond. Voor de keuze van die vorm kent Moustafa verschillende theorieën. Zoals het idee van een trap naar de hemel; of een herinnering van de vlakkelandbewoners aan de tijd dat men de doden in of onder een berg begroef; of het heeft te maken met het scheppingsverhaal, waarin een berg uit het water

verrees; of tenslotte, dat ze zijn gemodelleerd naar de manier waarop Ra zijn stralen naar de aarde zond, in de vorm van een omgekeerde driehoek. De meeste verklaringen klinken niet erg geloofwaardig.

Door een gang met papyrusvormige pilaren bereiken we een groot zandveld, vanwaar je een mooi zicht hebt op de piramide. Hij staat gedeeltelijk in de steigers. Je kunt zien dat hij uit kleinere steenblokken is opgebouwd. Sigrid wijst op een groot steenblok op de vlakte, vlak bij het bouwwerk. Daar lagen er vroeger twee van. De farao moest over het terrein een rondje rennen om elk blok en terug, om aan te tonen dat hij voldoende conditie had om het rijk te besturen. Tweemaal: één voor het Boven-, één voor het Benedenrijk.

Poort in de muur van het Djosercomplex

Uileg van Sigrid voor de piramide van Djoser

Vanaf de muur kunnen we in de verte de zogenaamde knikpiramide zien liggen, een van de piramiden van farao Snofroe. Eigenlijk is het bouwwerk mislukt. Al bouwend ontdekte men dat hij te steil werd, dat hij dreigde in te storten, en men paste de hellinghoek aan. In totaal liggen hier in de buurt 14 piramiden. Intussen worden we belaagd door enkele goedlachse oude mannen in de typische djellabakleding, die met ons op de foto willen. Dan ben je hun vriend, maar uiteindelijk moet je betalen. Afschudden is de boodschap.

We zijn trouwens niet de enige groep hier. Overal klinken de luide stemmen van gidsen. Een Chinese gids maakt het wel heel bont en gebruikt een

versterker. Niemand besteedt overigens enige aandacht aan de magere honden die in de volle zon liggen te slapen. Ze zijn ook erg schuw.

Met de bus rijden we naar enkele ondergrondse graven. Om in de grafkamer te komen van farao Teti, moet je diep gebukt in een steil donker gangetje afdalen, terwijl eerdere bezoekers juist proberen omhoog te komen. De grafkamer is een echt zweethok, zo warm en benauwd. Een oude man wuift ons wat warme lucht toe. Het is er wel prachtig, met een mooie sterrenhemel en hiërogliefen op de muren. Hij moet een machtige farao zijn geweest, want volgens piramidenteksten at hij kleine goden als ontbijt.

In het tweede graf zijn meerdere kamers. Onze gids legt alles uit, maar er kunnen weinig mensen in de kleine ruimten, dus de helft van de groep hoort er niets van. Alle wanden zijn versierd met afbeeldingen, meestal in kleuren, vooral van dieren, zoals ganzen, een koe met haar kalf, vissen, nijlpaarden, maar ook mensen met offergaven of op jacht met hun honden. Allemaal uit het dagelijks leven. Dirk-Jan geeft uiting aan zijn bewondering: “Een van de mooiste dingen die ik gezien heb vandaag.” Het is helaas verboden te fotograferen. Arjen kan het niet laten en krijgt een waarschuwing van een andere gids. Ze kunnen je fototoestel in beslag nemen.

Reliëfs aan de buitenkant van rotsgraven in Saqqara

Ook hier op de parkeerplaats geen aandacht voor de vier honden die begerig kijken of de toeristen geen voedsel of water kunnen missen. De terugtocht gaat weer langs het vuile kanaal. Opmerkelijk hoeveel witte koereigers in de groene velden rondstappen.

Terug in het hotel worden we verrast en bijna vergast door enorme rookwolken die het terrein op golven. Het ruikt vreemd. Pas later horen we dat het een anti-muggenactie was. De muggen zijn hopelijk dood en wij bijna vergiftigd. 's Avonds is het gezelliger, vooral op de terrassen rond het verlichte zwembad. Even een lekker drankje om bij te komen. Naast een restaurant met buffet biedt het hotel nog twee á la carte-restaurants. Boven kun je Italiaans eten. Dat doet goed na een zware dag.

DAG 3, ZONDAG 14 NOVEMBER: CITADEL, KOPTISCHE WIJK, EGYPTISCH MUSEUM, TREINREIS NAAR ASWAN

In kleine kring vindt overleg plaats over de te kleine bus. Zoiets is onacceptabel als we verderop in de reis vanuit het zuiden lange ritten moeten maken. Ook Jona blijkt vanuit Nederland actief te zijn om ons aan een grote bus te helpen. Moustafa krijgt het advies onze groep niet meer met "schatjes" maar met "Livius" aan te spreken. Dat heeft hij dan ook konsekwent gedaan, al denken sommige dames dat hij "liefjes" zegt.

De koffers worden weer op het dak van de bus gehesen, want we gaan tegen de avond door naar het station voor de nachtelijke treinreis. Arjen loopt wat vooruit op de sinterklaasviering in Nederland door met pepernoten rond te gaan. Onderweg naar de Citadel vertelt Moustafa iets over de geschiedenis van de stad en het fort. Het was de beroemde Saladin - die een eind maakte aan het bewind van de Fatamiden en de kruisvaarders bedwong - die in 1176 op de citadelheuvel voor het eerst een groot fort liet bouwen. Om een goede plaats voor de versterking te vinden, kwam iemand op een bijzonder idee. Op meerdere plaatsen in en om de stad werden stukken vlees neergelegd om te zien waar zo'n homp het langst goed bleef. Daar was de lucht het gezondst. Dat bleek boven op de genoemde heuvel te zijn, 80 meter hoog, waar een frisse bries stond. De benodigde stenen liet Saladin weghalen uit de kleine piramiden van Giza. De beroemde moskee van Mohammed Ali binnen de citadel is pas 700 jaar later gebouwd.

We passeren El Fustat, de "stad van de doden", een gigantische begraafplaats vlak bij de heuvels. Temidden van de graven hebben tegenwoordig zeker 5000 arme drommels een woonplek gevonden. Ook krijgen we een blik op een restant van een aquaduct van de Fatimiden. Dat bouwwerk liep ooit van de Nijl naar het hart van de stad.

Boven in de Citadel kijken we eerst even rond in de moskee van sultan Al-Nasir Mohammed (1318). Die stamt uit de tijd van de Mamelukken, die bekend staan om hun goede architecten. Dat ze piramideresten gebruikten bij de bouw van de moskee, kun je zien aan hiërogliefen op steenblokken. De zuilen rond de binnenhof zijn deels afkomstig uit faraotempels en Griekse en Romeinse bouwwerken. Bij elkaar een mooi allegaartje. Aan de minaret kun je zien dat hij Mammeluks is: vrij dik, ronde omloop en een kroon op het werk. Die van de moskee van Mohammed Ali daarentegen is hoog, slank en eindigt in een fijne punt.

Moustafa begint zijn rondleiding in de moskee van Mohammed Ali bij de fontein op de buitenhof. Vanwege de veelgebruikte steensoort wordt hij ook wel de Albasten Moskee genoemd. Zo wordt de enorme koepel gedragen door vier zware albasten zuilen. Deze moskee is de grootste en opvallendste van Cairo, een kopie van de Blauwe Moskee in Istanbul. Terwijl de mannelijke gelovigen binnen hun gebeden opzeggen, moeten de vrouwen buiten op het terras blijven. Anders leiden ze de mannen maar af. Voor Mustafa is daar kennelijk niets vreemd aan.

In de moskee is het erg rustig. Op sokken zoeken we een plekje op de kleurige tapijten die de vloer bedekken. Mustafa houdt een lange lofzang op de belangrijke rol van de moeder in de islamitische samenleving en betoogt met een omweg dat de vrouw dus niet ondergeschikt is aan de man. We gaan niet in discussie met hem, maar het is een erg simplistische benadering om de vrouwendiscriminatie in de moslimwereld te bagatelliseren.

Moskee van Mohammed Ali

Moustafa geeft uitleg in de moskee

Vanaf het buitenterras hebben we een prachtig uitzicht over de stad Cairo. Ondanks de vuilnevel boven de stad zijn de piramiden vaag zichtbaar. Het

is de stad van de “duizend minaretten”. Als op dat moment overal tegelijk de oproep tot gebed over de stad wordt uitgestort, klinkt dat als een klagelijk meerstemmig geloei. Tijd om op te stappen.

De bus zet ons midden in de Koptische wijk af, bij de opgraving van het Romeinse fort Babylon, dat hier vroeger aan de rand van de stad lag. De bakstenen muren van een toren zijn zichtbaar, oprijzend van wel 8 meter beneden het straatniveau. Volgens Sigrid kwam de Nijl vroeger tot hier. De verderop in de straat gelegen Al-Mualaqa-kerk, de zogenaamde hangende kerk, is gebouwd op een Romeinse poort en staat een stuk hoger dan de omgeving. Vanuit enkele ramen op de vloer van de zijkapel kijk je neer op de blootgelegde zware muren van de poort.

Het is een kleine Koptische kerk, vrij donker, rondbogen, twaalf stevige zuilen, veel geometrische schilderijen - net als in de moskeeën - en wanden vol iconen. Volgens Mustafa waren die laatste, als plaatjes van heilige personen, functioneel voor de vele analfabetische gelovigen. Het verhaal gaat dat Jozef, Maria en hun kind Jezus na hun vlucht uit Palestina hier onder een palmboom hebben gepicknickt, waar nu de binnenplaats is. De kerk uit de 4^e eeuw zal daarom wel op deze plek zijn gebouwd. Eeuwenlang was dit de ook zetel van de Koptische patriarch.

De gids leidt ons naar de synagoge van Ben Ezra via smalle en drukke straatjes van de Koptische wijk - anders dan voor de moslims is de zondag een vrije dag voor de Kopten. Talrijke winkeltjes verkopen namaakiconen en allerlei christelijke prullaria. Vanaf de banken aan de zijkant in de synagoge bekijken we het sober ingerichte gebouw. Moustafa doet het woord. Ook hier zitten de vrouwen apart van de mannen, op de omlopen boven. De synagoge was oorspronkelijk een christelijke kerk uit de 8^e eeuw, maar de belasting drukte zo zwaar dat men het gebouw verkocht aan de Joodse gemeenschap. Al vanaf oude tijden woonden er veel Joden in Egypte. Dat levert ook de verklaring dat Jozef en Maria juist naar Egypte vluchtten. Tegenwoordig wonen er nog maar 5000 Joden hier. Na de stichting van de staat Israël in 1948 trokken ze massaal daarheen.

De lunch gebruiken we vandaag in een drijvend restaurant, met een leuk uitzicht over de Nijl. Even pauze voor we naar het Egyptisch Museum gaan. Onze bus heeft geen toestemming om tot het museum te rijden - de politie heeft een cordon om het gebouw gelegd. We lopen het laatste stuk tussen

lange kolonnes geparkeerde bussen door en sluiten ons braaf aan bij de lange rij wachtenden voor het hek van het museumterrein. Zonder veiligheidscontrole kom je er niet in. Camera's moet je inleveren. Voor het monumentale gebouw maar ook binnen treffen we een kolkende massa bezoekers aan, vaak in groepen. De gidsen proberen elkaar te overschreeuwen om voor hun eigen groep verstaanbaar te zijn. Moustafa zal daarbij met zijn stem een geduchte concurrent zijn.

Het museum is in 1900 geopend en gebouwd op initiatief van de Franse archeoloog Mariette. Hier staan op twee verdiepingen rond een hoge binnenzaal zeker honderdduizend voorwerpen uitgestald uit alle perioden van de Egyptische geschiedenis, vijftig eeuwen schoonheid. Dat is natuurlijk niet te bekijken in enkele uren. Moustafa neemt ons het eerste uur mee langs een selectie uit de verschillende perioden. Dominant, zoals hij ook in zijn leven was, zijn in de hal de vier kolossale beelden van Ramses II.

Het beroemde Narmerpalet is veel kleiner dan je zou verwachten. Een zwarte platte steen met tekeningen en teksten. Moeilijk te zien in de slecht verlichte middenzaal. Deze eerste farao wilde ermee het nieuws verspreiden dat hij het land had verenigd. Ook de Steen van Rosetta is aanwezig, maar natuurlijk een kopie, want het origineel ligt in het Louvre in Parijs. Zo gaat de rondleiding verder, langs grote en kleine beelden van koningen en onderdanen, langs reliëfs, sfinxen, sarcofagen, schilderijen, kanopen, meubels, vazen, teveel om op te noemen.

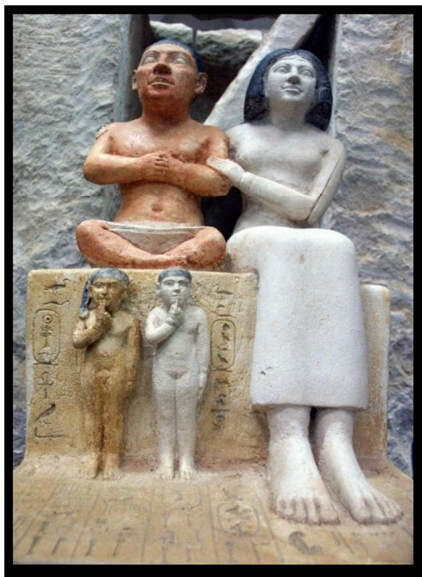
Egyptisch Museum in Cairo

Narmerpalet

Enkele bovenzalen die gewijd zijn aan Tutanchamon, spannen de kroon in drukte maar ook in pracht. Daar bevinden zich ongeveer 5000 voorwerpen uit het graf van de jonggestorven farao. De topstukken zijn een aantal in elkaar passende sarcofagen, met bladgoud bekleed, het beroemde dodenmasker van elf kilo zuiver goud en een aantal gouden sieraden van grote klasse. Je moet wel dringen om erbij te komen. Vermoed wordt dat de meeste kunststukken uit het graf van zijn moeder Nefertiti afkomstig zijn.

Hoe bijzonder de collectie ook is, toch maakt de uitstalling in het museum een rommelige indruk. Beelden staan meestal te dicht bij elkaar, er zijn zalen waar het licht abominabel is, waar je dus weinig ziet en teksten onleesbaar zijn, in vitrines staan de voorwerpen vaak dicht opeengepakt en overall is het te warm. Het wordt tijd voor een nieuw en groot museum, en daar zijn plannen voor, maar er zal wel geen geld voor zijn nu het economisch slecht gaat met het land. We dwalen nog een uurtje rond tussen al dat fraais, tot het tijd is voor verzamelen en vertrek. Buiten is het al donker en gelukkig ook wat koeler.

Egyptisch Museum

Dodenmasker van Tutanchamon

Langs rijen wachtposten - het lijkt wel een vesting - wandelen we naar een zeer drukke autoweg langs de Nijl, waar het verkeer voortploetert en onze bus in een file staat, zodat we er nog net even kunnen inspringen. Zo belanden we op het luxueuze buitenterras van het Marriothotel. Heerlijk genieten van een koele drank en een hapje, even bijkomen voor we naar het station worden gebracht.

Om half negen staan we voor het station. Het is vrij klein, maar het is dan ook niet het hoofdstation van Cairo. Twee haveloos geklede kruiers stapelen onze koffers hoog op hun tweewielige platte wagens en manoeuvreren die handig naar een hoek van het perron, waar ze worden gedumpt. We moeten ook door een veiligheidscontrole, maar veel stelt het niet voor. We zijn duidelijk niet de enigen die op de trein naar het zuiden wachten. Een krioelende mensenmassa van allerlei landsaard bevolkt het perron, in alle houdingen en standen. Je kunt je maar moeizaam verplaatsen. We vernemen dat vanwege de slachtmaand veel inwoners van Cairo naar hun familie op het platteland vertrekken.

Er is een kleine restauratie, maar die zit tjokvol, zodat we ons rond de koffers opstellen. Half tien moet onze trein vertrekken, maar dit is Egypte, waar dat kennelijk anders gaat. Treinen komen en gaan, ook na half tien, maar de menigte op het perron reageert niet. Vertrekborden zijn er niet, maar men schijnt precies te weten om welke trein het gaat. Onze groep wordt door Moustafa naar het einde van het perron geleid, want we moeten naar wagon 12 en die zit kennelijk meer naar achteren. Een uur te laat komt onze eindeloos lange trein voorrijden. Je moet voor wagon 12 instappen in nummer 11, want het perron houdt gewoon op.

De tweepersoons-slaapcompartimenten zijn klein, maar het ziet er redelijk netjes uit. Er is zelfs een wastafeltje in de hoek. Voor koffers is feitelijk geen ruimte. We rijden nog maar kort of de wagonbediende verschijnt al met het warme eten. Net zoiets als in een vliegtuig, massaproductie. De airco staat zo koud dat we een raam open zetten om wat warme lucht toe te laten. Zo schommelen we door de nacht. Over de onhygiënische toiletten zwijgen we maar. De uitklapbedden zijn erg hard, maar de trein zelf beschikt over een goede vering. Zo sukkel je toch in slaap en merk je weinig van de keren dat de trein op een station stopt. We zijn op weg naar het zuiden.

DAG 4, MAANDAG 15 NOVEMBER: ASWAN, DE DAM, PHILAE

De trein rijdt door het Nijldal: groene suikerrietvelden, palmbomen, dorpjes, steden, irrigatiekanalen, soms een stuk woestijn vlak langs de rivier. Dan.....Luxor, negen uur in de morgen en we zijn al drie uur achter op het schema. Hier en daar rijden we langs vuilgele bergen. Dorpjes tegen

de helling lijken er in kleur mee versmolten. Er lijkt geen eind aan deze spoorlijn te komen. Pas als de zon op zijn hoogtepunt staat, rijden we Aswan binnen.

Het zint niet iedereen in de groep dat we de koffers onbeheerd achterlaten op het perron. Moustafa doet er luchtig over. Daar is onze bus en waarachtig, het is een grote en moderne! Sigrid en Jona, bedankt. Als de koffers tenslotte door enkele kruiers zijn afgeleverd, kunnen we vertrekken.

Aswan is sinds de bouw van de nieuwe stuwdam uitgegroeid van een slaperig stadje tot een moderne stad met 250.000 inwoners. Op de grens van Zuid-Egypte en Nubië werd het de “Poort van Egypte” genoemd. Deze grensvesting moest als eerste het land verdedigen tegen aanvallen uit het zuiden. De stad ligt aan de eerste Nijlcataract en werd al vroeg een belangrijke handelsplaats. Die cataract bestaat uit eilandjes, granietrotsen, waterkolken en sterke stromingen in de Nijl, die de scheepvaart belemmeren. De eerste dam uit 1902 zorgde voor een hogere waterstand, zodat kleine boten door een zijkanaal met een sluis konden varen.

Aan een kade langs de brede Nijlboulevard liggen enkele tot open restaurant verbouwde schepen. Op een daarvan strijken we neer voor de lunch. Heel gezellig en het uitzicht mag er zijn. Rond de boot scharrelen enkele zilverreigers en op een rots ernaast zit een vreemde vogel, lijkend op een waterral, een middagdutje te doen.

Lunch in Aswan aan de Nijl

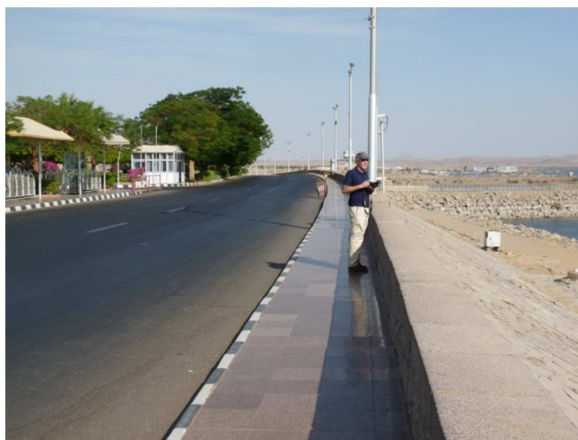

Zilverreiger aan de Nijl

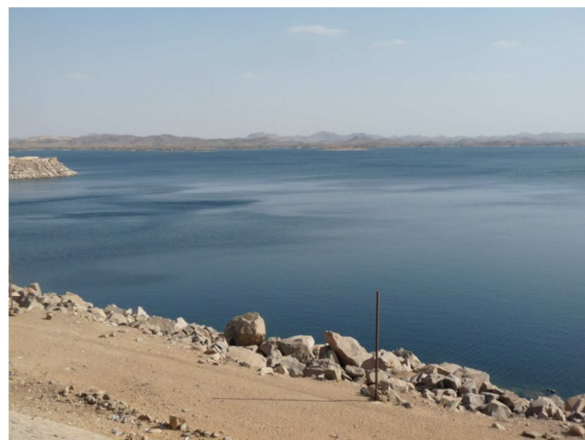
Een moderne asfaltweg voert omhoog, passeert de oude dam en slingert door een kaal woestijnlandschap naar de nieuwe dam, Sadd al-Aali geheten, met daarachter het Meer van Nasser. Hij ligt zeven kilometer ten zuiden van de oude dam. Toen men in 1955 met de plannen begon, zouden de VS

en Engeland de bouw financieren, maar toen Nasser in 1956 het Suezkanaal nationaliseerde, weigerde het westen elke steun. De Russen zagen hun kans schoon om invloed te krijgen in Egypte en namen zowel de financiering als de bouw voor hun rekening. Na ruim 10 jaar was de dam in 1970 klaar. Het is een reusachtig bouwwerk geworden, 110 meter hoog, met een bovenlengte van 3600 en een bovenbreedte van 55 meter. Er werd aan de dam 17 maal zoveel materiaal besteed als aan de piramide van Cheops. Volgens Moustafa noemt men hem ook wel “de piramide van Nasser.” Het stuwmeer van Nasser heeft een lengte van 500 km, waarvan een derde in Soedan ligt. Het is 30 keer groter dan het meer achter de eerste dam.

Positief is dat de dammen het waterpeil en daarmee de irrigatie van de hele Nijlvallei regelen en de krachtcentrales voorzien een groot deel van Egypte van elektriciteit. De nadelen zijn en waren onmiskenbaar: Er komt geen vruchtbaar slib meer bij in de Nijlvallei door jaarlijkse overstromingen, terwijl voor veel oude monumenten de aanleg een ramp betekende. Het hogere grondwater tastte veel werken aan, terwijl een tiental tempels onder water verdween. Ook Nubische dorpen zijn verzwolgen.

De nieuwe dam van Aswan

Het Nassermeer

Met steun van UNESCO zijn twee belangrijke kunstschaten gered: uit het eerste meer zijn de Isistempel en andere bouwwerken van het overstroomde eilandje Philae naar het hogere eiland Agilkia verplaatst, en de tempel van Aboe Simbel uit het Nassermeer is op een van de oevers herbouwd.

De dam wordt streng bewaakt door het leger. Alleen op een speciaal ingericht deel aan het begin van de dam mogen we rondkijken. Er staan grote borden met uitleg en tekeningen over de bouw en de elektriciteitsopwekking. Veel is er verder niet te zien: de bovenkant van de

dam en de twee meren aan beide kanten. Er staan borden dat je niet met een videorecorder opnamen mag maken. Een wachtlopende soldaat blaast heftig op zijn fluitje als hij meent dat Ab dat wel doet. Die heeft een enorme zoomlens op zijn fototoestel, dus weet die soldaat veel.

Na een korte rit richting Aswan staan we op de steiger waar boten af en aan varen naar het namaak-Philae. Het is warm en dus is het begrijpelijk dat veel bewoners en honden van het daar gelegen dorpje hun siësta houden. Gelukkig zijn de schippers van de bootjes nog actief. Op het water is het aangenaam door een lichte bries. Ook wel gezellig in zo'n bootje.

De tempels van Philae komen na twintig minuten in zicht. Ze zijn gebouwd vanaf de 4^e eeuw v. Chr. tot de 2^e eeuw erna. Behalve de Ptolemaeën hebben ook Romeinse keizers als Augustus, Tiberius en Hadrianus op Philae gebouwd. Ook toen het Romeinse rijk tot het christendom was overgegaan, bleef het een centrum van de Isisverering. Het was keizer Justinianus die er in de 6^e eeuw een eind aan maakte.

Vanaf de landingsplaats volgen we de processieweg naar de grote tempel van Isis, die het eiland domineert. Vooral de westelijke Ptolemaeïsche zuilengang staat er nog in volle glorie bij, met een grote variatie aan fraaie kapitelen. Daar legt Moustafa uit hoe ze het complex op het oorspronkelijke eiland Philae ontmantelden in kleine genummerde brokstukken, die hier weer tot tempels in elkaar werden gezet. Dat was acht jaar werk. Het resultaat is verbluffend. Het lijkt of het er altijd heeft gestaan.

Zuilengang langs de processieweg op Philae

Pyloon van Ptolemaeus II

Isis is een van de belangrijkste godinnen van het oude Egypte, vrouw en zuster van Osiris, moeder van Horus. Ze was in het bijzonder de godin van

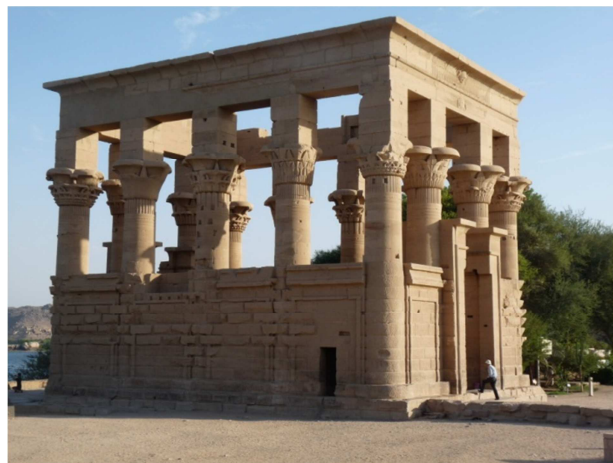
de vruchtbaarheid en daarmee beschermgodin van de Nijl, die vruchtbaar water aanvoerde voor de landbouw. Ze wordt meestal afgebeeld met de ankh in haar hand, een kruisvormig symbool van vruchtbaarheid en eeuwig leven. Over haar belevenissen met Osiris en andere familie verderop in dit verslag meer.

De belangrijkste tempel voor Isis in Egypte stond op Philae en ook nu nog is het een indrukwekkend bouwwerk. Je betreedt het tempelterrein via de machtige pyloon (toegangspoort) van Ptolemaeus XII (88 v.Chr.). In bas-reliëf staan er enorme figuren op afgebeeld, zoals de koning die zijn wapen heft tegen de vijand, maar ook van Isis en Horus. Aan de binnenzijde van de poort hebben hoog in de muur soldaten van Napoleon hun namen gekrast, waaruit blijkt hoe hoog de gebouwen met zand gevuld waren.

Op het binnenplein staat de geboortetempel van Ptolemaeus VI, met mooie kapitelen op de pilaren. De sierende motieven zijn die van palmbomen, lotus en papyrus. De tweede pyloon is van Ptolemaeus VIII (145 v. Chr.) en bevat een natuurlijk stuk rots dat bij de bouw is gehandhaafd en voorzien is van teksten. Mustafa demonstreert zijn kunde in hiëroglieflezen en vertaalt een cartouche (omcirkelde naam) als “Cleopatra”. De eigenlijke tempel met zijn rijen zuilen is nogal duister, maar je kunt nog zien hoe prachtig het hier ooit was. Gezichten van goden blijken vaak beschadigd. Gelovigen en later omwonenden smeerden er citroen op, waardoor de kalk wat oploste, waarna men het eraf likte. Zo namen ze de godheid tot zich. Doet wel wat aan het ontvangen van de communie van de katholieken denken.

Cartouche: Cleopatra

Tempel op Philae

Na een kort bezoek aan de Poort van Hadrianus, een hoog bouwwerk met veertien prachtig gekapte kapitelen en uitzicht op kleurige oleanders

buiten, krijgen we gelegenheid nog even op eigen houtje het complex te doorkruisen. Zeer indrukwekkend allemaal. Dan is het tijd voor vertrek.

In de dalende zon varen we over het blauwe meer terug naar de steiger. Eindelijk krijgen we ons hotel te zien, gelegen op een heuvel met uitzicht over het dal van de Nijl. Het is groot en luxueus: veel marmer, kamers met balkon, grote tuinen, een zwembad, een restaurant met terras en uitzicht. Als je er oog en oor voor hebt, is de boom met honderden mussen vlak voor enkele slaapkamers een attractie. Ze kwetteren wat af voor ze gaan slapen. Wat anders zijn de talrijke bedelende katten op het terras, terwijl we van onze maaltijd genieten. Gloria haalt haar hart op door de magere dieren met hapjes te verwennen.

DAG 5, DINSDAG 16 NOVEMBER: ABOE SIMBEL, BOOTTOCHT OVER DE NIJL

Een korte nacht, om half drie thee en koffie in de hal, drie uur vertrek. Je moet wat over hebben om de tempel van Aboe Simbel te bezoeken. Het is dan ook 300 km rijden. We stappen in een speciaal voor deze rit bestemde bus. Op een verzamelplaats in het dorp staan er nog elf, plus nog wat klein grut. Een politiemacht staat tot de tanden gewapend klaar om de terroristen van ons lijf te houden. Een armoedig geklede agent met geweer stapt in onze bus. Een grote poppenkast, dat gewapende konvooi. Nog voor we over de dam zijn, is er van enig konvooi niets meer te bespeuren. Onze bus is alleen en jakkert voort door de nacht alsof de vijand ons op het achterlicht zit. Alles wat op de weg rijdt, wordt ingehaald, maar de andere bussen en de politiewagens zijn ons te snel af. Gelukkig liggen eventuele aanslagplegers nog te slapen, of worden ze afgeschrikt door enkele slaperige agenten bij een wegblokkade?

Als het licht wordt, blijkt dat we door een kale woestijn met zwarte steenhopen rijden. Het dorp Aboe Simbel is uitgestrekt, met keurige huizen, tuintjes en oleanders langs de weg. Nog een korte wandeling rond een heuvel en daar zijn dan de wereldberoemde tempels van Aboe Simbel, rood gekleurd door de laagstaande zon, door een vlak stukje woestijn gescheiden van het meer. Groots is het zeker. Moustafa vertelt in zijn enthousiasme zijn verhaal vandaag sneller dan anders, zodat het soms moeilijk is te volgen.

Ramses II (regering 1290-1223 v. Chr.), volgens de inscripties “de zoon van de zon, de geliefde der goden,.....”, ontplooidde tijdens zijn lange leven een geweldige bouwactiviteit en liet rond 1250 deze tempels ter ere van de zonnegod uithakken in de steile oever van de Nijl, ter hoogte van de tweede cataract. Hij toonde zo zijn macht aan het weerbarstige volk van Nubië. Overigens hield deze farao ook van trouwen. Hij begon ermee op tienjarige leeftijd en volgens Moustafa had deze mannetjesputter wel 100 vrouwen en 200 kinderen. Hij overdrijft graag. Ramses was ook getrouwd met verschillende van zijn zusters om het koninklijke ras zuiver te houden. Zijn lievelingsvrouw Nefertari kwam uit Nubië, volgens Ramses’ eigen gebeitelde woorden “de enige naar wie men graag luistert.” Voor haar liet hij de kleinere tempel van Aboe Simbel bouwen.

De grote rotstempels zijn in 1813 bij toeval ontdekt door de Zwitserse archeoloog Burckhardt. Alleen de koppen van de beelden staken nog een stukje boven het zand uit. Vier jaar later begon de Italiaan Belzoni met het uitgraven. Ook het interieur was grotendeels met zand gevuld. Pas in 1924 werden de tempels voor publiek opengesteld.

Ramsesempel van Aboe Simbel

De tempels zouden nu diep onder het Nassermeer hebben gelegen als men niet op tijd, in 1964, met een reddingsoperatie was begonnen. Het plan werd financieel gesteund door 37 landen. Van de benodigde 36 miljoen dollar betaalden Egypte en de VS elk een derde. De tempel, te vergelijken met een reusachtig flatgebouw van tien verdiepingen, weegt 250.000 ton. Italiaanse arbeiders uit de marmergroeven van Carrara zaagden de rotsen en tempels in grote blokken, die met schuiten naar de oever werden vervoerd. Aan

land werd een grote ijzeren koepel geplaatst waarin de tempel werd herbouwd. De wandschilderingen en reliëfs doorstonden de verhuizing wonderbaarlijk goed. Als je nu de heuvel ziet met de tempels erin gebouwd, is het moeilijk voorstelbaar dat het een kunstmatige constructie is. De Ramsesbeelden zitten ervoor alsof er niets is gebeurd. Het al in het verleden afgevallen hoofd van een van de beelden ligt ervoor op de grond alsof het er altijd gelegen heeft.

De tempel is zo herbouwd dat ook nu de eerste zonnestralen worden begroet door de biddende bavianen van het fries. Ook kan het zonlicht door de zuivere oost-westligging via de gang nog steeds eenmaal per jaar doordringen tot het heiligste deel van de tempel. Als je vlak onder de Ramsesbeelden staat, zie je pas hoe groot de 20 meter hoge beelden zijn. Die Ramses moet wel erg met zichzelf ingenomen zijn geweest.

Binnen is het wat duister als je uit de volle zon komt, maar al gauw zie je de kleurige afbeeldingen op alle wanden, vele van Ramses die in de slag van Kadesh zijn vijanden verslaat of offergaven brengt aan de goden om de overwinning te gedenken. De teksten vertellen over de heldhaftigheid van de farao. Dan te bedenken dat het kantje boord was, dat zijn leger zware verliezen leed en de uitslag een gelijkspel opleverde. In het voorste deel staan vier gigantische Ramsesbeelden, in het heiligste deel achterin zitten vier versleten goden. Grappig is dat een groep mussen de grottempel als woonplaats heeft gekozen en dat tjilpend duidelijk maakt.

We hebben nog enige tijd om zelf rond te kijken. Daar hoort zeker een bezoek bij aan de kleinere tempel van Nefertari. Zes enorme beelden van Ramses en zijn favoriete vrouw kijken vanuit hun nissen op de krioelende toeristen neer. Wat later trekt iedereen naar het nabijgelegen open restaurant voor een kop koffie. Net als op het tempel terrein wemelt het hier van de mussen, op zoek naar iets lekkers.

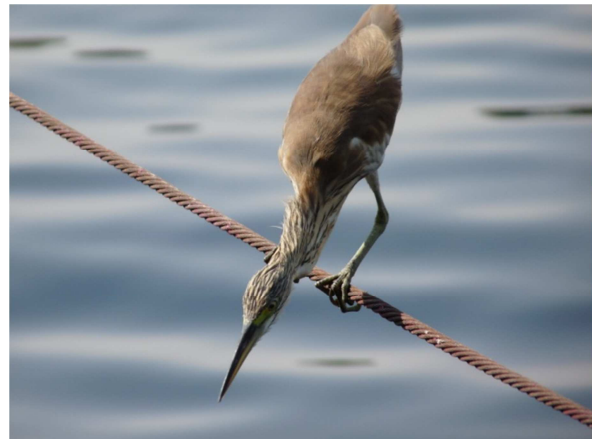
De terugreis biedt drie uur lang uitzicht op de woestijn, een grote zandbak met vreemde zwarte steenbergen her en der. Van sommige zou je denken dat het vervallen piramiden zijn. Moustafa heeft voor de middag een boottochtje op de Nijl voor ons geregeld. Bijna iedereen doet mee. De boot, een typisch Egyptische felouk, komt ons afhalen van het drijvende restaurant waar we net als de vorige dag lunchen.

Twee jonge Nubiërs bedienen de zeilboot. Het gaat langzaam, maar ze manoeuvreren behendig en laveren ons over de Nijl tussen twee eilanden door, Elefantine-eiland met zijn botanische tuinen en Kitchenereiland, waar een Nubische gemeenschap woont. Volgens Mustafa zijn dat “de beste Egyptenaren”, heel aardig en eerlijk en harde werkers. Het zijn ook grappenmakers. Dat merken we niet aan onze bemanning, maar het zijn wel handige jongens, want een van hen stalt op een kleedje wat armbanden, beeldjes en andere snuisterijen uit, ons uitnodigend er wat van te kopen.

De gezellige tocht eindigt na enkele uren bij het Cataracthotel, dat in totale restauratie verkeert. Vandaar is het een warme wandeling omhoog naar ons hotel. Een deel van de groep brengt een bezoek aan de souq om inkopen te doen en het avondmaal te nuttigen. Velen genieten in het Nubisch museum van de oude kunst uit deze streek, een kleine maar unieke verzameling in een hypermodern gebouw. Al met al een prachtige dag.

Felouken op de Nijl

Nijlvisser

DAG 6, WOENSDAG 17 NOVEMBER: ONVOLTOOIDE OBELISK, TEMPELS VAN KARNAK EN LUXOR

Hoe vroeg we ook zijn, voor de ingang van de granietgroeve van Aswan staat al een rij toeristen. We gaan voor de zogenaamde onvoltooide obelisk. We vernemen dat men steenblokken en obeliskken uit het rotsplateau haalde door eerst om de meter gaten te boren, daar wiggen in te slaan van sycomoorhout en die dan nat te maken. Het hout zette uit en de steen scheurde los, meestal in rechte lijn. Dan moest je wel verstand hebben van de structuur van het gesteente. Het kon ook fout gaan, wat blijkt uit die gescheurde obelisk.

Op balken trok men de blokken naar de rivier, waar ze op een platte schuit werden geladen. Die lag in een soort dok, om niet om te kantelen. Op de plaats van bestemming werd een obelisk, doorgaans van 300 tot 1000 ton, tegen een opgeworpen heuvel getrokken en door het zand weg te graven kwam het gevaarte langzaam rechtop te staan. Het verhaal van Mustafa klinkt vrij simplistisch, maar we vermoeden dat het in de praktijk veel ingewikkelder was.

In een stoet van honderden toeristen lopen we omhoog tot we zicht krijgen op een liggend obeliskvormig blok steen dat deels uit de rots is losgekomen. Er zit een breuk ongeveer halverwege. De vroegere steenhouwers zouden erg verbaasd hebben gekeken al ze deze enorme belangstelling zouden zien voor een mislukt project. De steenmijn is een goudmijn geworden door de inkomsten van al die bezoekers. Dat blijkt temeer als blijkt dat de route naar de uitgang door een galerij voert met tientallen winkeltjes, waar de verkopers ons met hun waren belagen. Slim bedacht.

De rit naar Luxor gaat parallel aan de spoorbaan en urenlang langs een irrigatiekanaal naar het noorden, vaak door dorpen en stadjes. Het landelijk vervoer gaat vooral per ezel, ezelkar of miniwagentje, waar meestal trossen mensen aan hangen. Niet ongevaarlijk. De bus scheert onophoudelijk rakelings langs al die weggebruikers, ook voetgangers en kinderen, en vaak houden we ons hart vast. De chauffeur toetert zich suf en wonder boven wonder blijft iedereen in leven.

In elk dorp en gehucht moet de bus slalommen tussen door politie bemande barricaden door en hij hobbelt regelmatig over enorme drempels om de vaart eruit te houden. Het schiet niet op. Het kanaal is wel een stuk schoner dan dat in Cairo en men heeft zijn best gedaan door er fleurige oleanders en andere bloeiende bomen langs te zetten.

We passeren de stad Kom Ombo. Moustafa vertelt dat daar de enige dubbeltempel staat in Egypte, uit de 2^e eeuw v. Chr., de tijd van de Ptolemaeën. Hij is dan ook toegewijd aan twee goden: Horus, met de valkenkop, en Sobek, met een krokodillenkop. De dubbeltempel is ontstaan na een langdurig conflict tussen twee broers, die tenslotte vrede sloten en deze tempel lieten bouwen, symbool van twee tegengestelde krachten.

Bij een koffiestop drinkt niemand koffie, behalve de chauffeur. Ze hebben alleen Nescafé en van die drabbige Arabische koffie. De massaal aanwezige

verkopers zijn zeer hinderlijk. Ze wapperen kleden en overhemden voor je neus en dringen zich sterk op. Wegwezen maar weer.

Moustafa weet nog te vertellen dat kinderen van zes tot 21 jaar gratis onderwijs krijgen, maar veel ouders, vooral op het platteland, houden hun kinderen thuis om te helpen in het bedrijf.

Na een fraai aangelegde rondweg met veel bomen en bloemen, begrijpelijk de Mubarak Tourist Road geheten, rijden we Luxor binnen. We passeren de drie kilometer lange sfinxenallee tussen de beide tempels, enkel meters onder het maaiveld. Ze zijn nog druk bezig hem verder uit te graven. Er is nu veel gedoe over een kerk die moet worden gesloopt. Een minister heeft net besloten dat de kerk elders moet worden herbouwd. Even verderop wacht ons een lunchbuffet in een restaurant aan de Nijl. Grote groepen toeristen worden er in hoog tempo doorheen gejaagd.

Waar nu Luxor ligt, was vroeger de fabelachtig rijke hoofdstad Thebe. Die naam hebben de Grieken haar later gegeven. De grootste bloei beleefde de stad tijdens het Nieuwe Rijk, na de verdrijving van de Hyksos. Hier aanbad men de rijksgod Amon-Re en hadden de priesters van de tempels bijna net zoveel macht als de farao. Het was een handelscentrum, waar karavanen en vloten kwamen en gingen. Na de bloeitijd werd Thebe geplunderd en verwoest door de Assyriërs en de Perzen. Pas de toeristen brachten nieuwe welvaart.

Het tempelcomplex van Karnak. Via een gigantisch plein met palmbomen bereiken we de toegangsweg, geflankeerd door twee rijen enorme ramsfinxen - vele onthoofd - die naar de eerste pyloon leidt met de hoofdingang. Om het hele complex stond ooit een 15 meter hoge muur, maar die is nu op sommige plaatsen gesloopt voor woningbouw. Hier bij de ingang is een oude haven opgegraven die in verbinding stond met de Nijl.

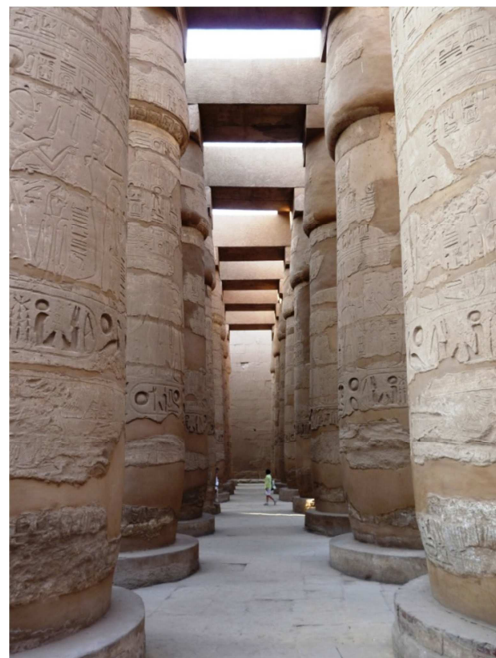
De tempelbouw is begonnen tijdens farao Senoeseret I van de 12^e dynastie (20^e eeuw v. Chr.). Uitbreidingen volgden tot in de tijd van de Ptolemaeën. Er zijn zelfs tempels in tempels gebouwd en er is een veelheid aan stijlen. Totaal zijn er tien pylonen bij verschillende tempels en er is een heilig meer dat met een tunnel in verbinding staat met de Nijl. Het water werd gebruikt voor het schoonhouden van de tempels. Moustafa is hier op zijn best. Hij vertelt tenslotte nog over de "heilige familie" van Luxor: oppergod Amon-Re, zijn vrouw Moet en hun zoon Chonso. Hij vergelijkt ze met de heilige

familie in het christendom en ziet ook een duidelijk verband tussen de obelisk voor de tempel en de toren voor de christelijke kerk.

Dan maken we onder leiding van Moustafa een wandeling door het complex. Toeristen zijn weer massaal aanwezig. De enorme toegangsdeur werd volgens Moustafa met een stoommachine geopend. Uitgevonden door een wetenschapper uit Alexandrië. Het meest indrukwekkend is de grote zuilenzaal, een wonder van ritme en perspectief uit de Egyptische bouwkunst, gebouwd door Seti I en Ramses II in de 14^e eeuw v. Chr. Een versteend woud van dicht opeen staande zuilen, de twaalf middelste van 22 meter, de 122 van de zijbeuken 13 meter hoog. Het is de grootste zuilenzaal ter wereld, waarin, als we het reisboek mogen geloven, de Sint Pieter in Rome en de St.Paul's in Londen samen gemakkelijk passen.

Rijen ramsfinxen leiden naar de hoofdpoot

De grote zuilenzaal

Halfweg de rondleiding gaat het mobieltje van Moustafa over. Zijn vrouw is bevallen van een dochter! Ze hebben haar – vrij vertaald – “mooie droom” genoemd. Mustafa, gefeliciteerd!

Even voorbij de obelisk van Thutmosis I richtte Hatsjepsot twee obelisk op, gehouwen uit de roze granietrotsen van Aswan. Thutmosis III liet later, uit haat tegenover de vrouw van zijn vader, die hem lang van de troon verwijderd hield, na haar dood haar naam en afbeeldingen van alle gebouwen wegbeitelen, maar de obelisk liet hij ongemoeid. Wel liet hij er een muur omheen bouwen om ze aan het oog te onttrekken. Juist daardoor

zijn ze goed bewaard gebleven. Hoewel, een ervan ligt nu gebroken bij het meer. De andere staat nog wel fier en ongeschonden overeind.

De rijk gedecoreerde feestzaal van Thutmosis III met zijn kelkkapitelen mag er ook zijn. Op de muren staan alle steden vermeld die hij heeft veroverd en volken die hij heeft onderworpen, en dat zijn er heel wat. Je ziet er bijvoorbeeld Assyrische gezichten afgebeeld, maar ook Afrikaanse.

We kijken nog even rond bij het Heilig Meer, waar de omgevallen obelisk van Hatsjepsot ligt en een reusachtige granieten scarabee van Amenhotep III al eeuwen op zijn sokkel staat. De scarabee of mestkever kruipt 's morgens uit zijn holletje en gaat aan het werk om een bolletje van uitwerpselen te maken waarin het eitje wordt gelegd. Dat was voor de oude Egyptenaren het symbool van de morgenzon en de onsterfelijkheid.

Kort daarna vertrekken we naar de tempel van Luxor, het tweede hoogtepunt van deze dag. Hij ligt midden in de huidige stad, vlak bij de Nijl. Vanaf het plein voor de tempel zie je een stuk van de opgegraven processieweg naar de tempel van Karnak. Daar trok eeuwenlang een plechtige stoet langs, waarbij beelden en de heilige boten van Amon, Moet en Chonso op de schouders van de priesters werden megedragen, terwijl het volk en rijen sfinxen aan beide zijanten toekeken.

De tempel is gebouwd door Amenhotep III rond 1400 v. Chr. ter ere van de genoemde heilige godenfamilie. Zijn zoon, farao Echnaton, liet de namen van Amon weggappen en de godenbeelden vernietigen, maar Tutanchamon liet alles weer herstellen. Ramses II breidde de tempel uit met de voorhof en de pyloon aan de ingang. Daarop liet hij zijn overwinning afbeelden op de Hittieten in de veldslag bij Kadesh. Voor de pyloon zette hij zes grote beelden van zichzelf, waarvan er nog één is blijven staan. Dat het ene been naar voren staat, is volgens Moustafa een teken van zijn militaire macht.

Voor de tempel stonden ooit twee obeliskken. Zoals eerder vermeld is één ervan door Mohammed Ali als ruilobject weggegeven aan de Franse koning. Op het voetstuk van de 25 meter hoge obelisk begroeten roodgranieten bavianen elke morgen de zonsopgang met opgeheven handen. Het hele steenblok staat vol hiërogliefen.

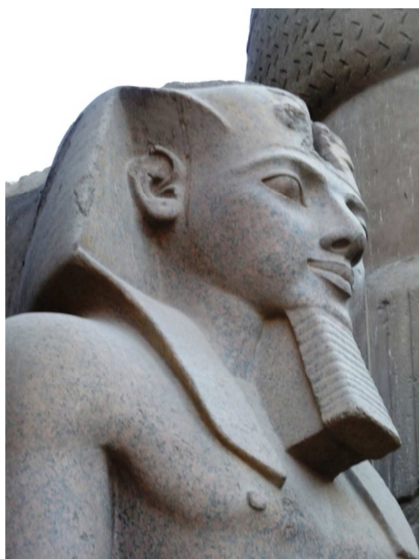
Tussen twee zittende reuzenbeelden van Ramses door betreden we de tempel. Eigenlijk is het weer een aaneenschakeling van hoven en tempels,

door verschillende farao's uitgebouwd. In de voorhof hebben de moslims later een moskee gebouwd, terwijl de christenen een deel van de tempel van Amenhotep III als kerk hebben gebruikt. Dat kun je nog zien op een wand aan de muurschildering van een groep heiligen. Daar vlakbij heeft Alexander de Grote een heiligdom in de tempel laten bouwen - zijn naam staat in een cartouche - en later hebben de Romeinen er nog een cultusruimte aan toegevoegd. Een vreemd allegaartje.

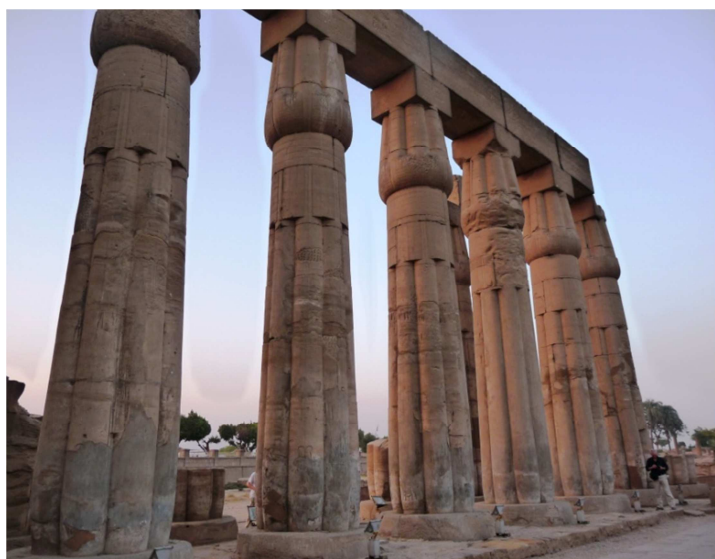
We komen ook in de geboortetempel van Amenhotep. Op de muur zijn reliëfs over de zwangerschap van zijn moeder, zijn geboorte en hoe hij door de koegodin Hathor wordt gevoed. Terwijl golven Japanners voorbij dringen, vertelt Mustafa over de afkomst van Amenhotep. Zijn moeder kwam niet uit Egypte, wat een probleem was voor zijn opvolging als farao. Daarom zei zijn vader: "Ik ben de zoon van Amon." Zijn moeder trouwde dus met een godheid, wat de zoon wel recht gaf op de troon.

In de zuilenhof van Amenophis III werden enkele jaren geleden in een kuil honderden gawe beelden gevonden. Rijken hadden in vroeger tijden de gewoonte votiefbeelden te plaatsen in zo'n hof. Toen die te vol raakte, heeft men ze uit respect niet vernietigd, maar begraven.

De zon gaat onder en zet de tempel aan één kant in een rode gloed. Het is nog steeds erg druk en nieuwe groepen arriveren om de tempels bij kunstlicht te bewonderen. Er zijn veel Egyptische jongens bij, die nog al eens aan ons vragen waar we vandaan komen. Tijd om afscheid te nemen.

Ramses II

Deel van de grote zuilenzaal van de tempel van Luxor

Overal in het centrum van de stad krioelt het van de mensen. Het is feest. Groepen jongelui in hun mooiste kleren rijden rond in door paarden getrokken wagens en zingen mee met de muziek die rondschaft.

De bus zet ons af bij het Iberotel Luxor, groot en modern. De avond is voor onszelf. Volgens Moustafa zijn de restaurants vlakbij, maar dat valt tegen. Gelukkig heeft het hotel behalve een buffetrestaurant in het hoofdgebouw nog een Italiaans en een Chinees restaurant, beide wat lager liggend in de grote naar de Nijl afdalende tuin. Mooi uitzicht op de lichten langs de Nijl.

DAG 7, DONDERDAG 18 NOVEMBER: VALLEI DER KONINGEN, TEMPEL VAN HATSJEPSOET, DEIR EL-MEDINA

Weer een andere bus! We vertrekken vroeg in verband met de grote hitte overdag in het gebied van de dodenstad op de westelijke Nijloever. Het gravengebied waar we doorheen rijden, is een heet, dor en grijs tot okerkleurig maanlandschap. Echt iets voor de doden.

Het was voor de farao's een vreselijke gedachte dat hun graf zou worden geplunderd, zoals bij hun voorvaders was gebeurd, en dat hun ka zich niet meer zou kunnen verenigen met hun gemummificeerde lichaam. Ze wilden verzekerd zijn van hun voortbestaan in de andere wereld. Daarom lieten de farao's en de elite van het Nieuwe Rijk in het diepste geheim hun graven uithouwen in de rotsen van de westelijke Nijloever, tegenover Thebe. Vaak bouwden ze hun dodentempels aan de woestijnrand, maar zochten ze voor hun graf een veiliger plaats in de rotsheuvels. De ingangen werden stevig afgesloten en onder het zand bedolven.

Alle maatregelen konden echter niet voorkomen dat de graven al in de Oudheid ten prooi vielen aan grafrovers. Rond 900 v. Chr. hebben de Amon-priesters in het diepste geheim een groot graf laten uithouwen ten zuidwesten van de tempel van Hatsjepsot. Ongeveer veertig mummies en de grafgiften uit de oorspronkelijke graven werden in stilte daarheen overgebracht. De plaats bleek goed gekozen, want pas in 1874 werd dat graf door de broers Rasoel ontdekt. Jarenlang verkochten ze heimelijk kostbaarheden uit het graf, totdat de egyptoloog Brugsch hun op het spoor kwam. Zo ontdekte hij een aantal koningsmummies, zoals van Ramses II en Amenhotep III. Ze werden met de resterende schatten naar Cairo overgebracht.

We vernemen ook hoe het is gegaan met het graf van Tutanchamon. Het was de Engelsman Howard Carter die in opdracht van de geleerde Lord Carnarvon in de Vallei der Koningen op zoek ging naar het nooit gevonden graf. Pas acht jaar later, bij het wegruimen van puin van arbeidershutten, vond hij onder de grond een trap en enkele gangen die naar een graf leidden met het zegel van Tutanchamon. In het bijzijn van Carnarvon werd het graf geopend en ze vonden een rijkdom aan schatten die nog nooit eerder was aanschouwd. Ze liggen nu in het museum van Cairo.

In de Vallei der Koningen krijgen we de waarschuwing dat je je fototoestel zelfs niet bij je mag dragen. In een grote hal bij een maquette geeft Moustafa nog enige toelichting. Na de 12^e eeuw v. Chr. bouwde men geen piramiden meer. De bergen hier zijn te beschouwen als natuurlijke piramiden. Er zijn 64 graven gevonden, maar er moeten er veel meer zijn. Sommige liggen wel 80 meter onder de grond. Daardoor zijn de kleuren van de wandschilderingen goed bewaard gebleven. Behalve dat van Tutanchamon zijn ze in het verleden allemaal leeggeroofd. Zelfs de mummies namen ze mee.

Nadat we buiten de eerste verkopers van ons af hebben geslagen, worden we met een elektrisch aangedreven treintje enkele honderden meters verder het dal in gebracht. We beginnen met een steile klim door een kloof over smalle ijzeren trappen naar de ingang van het graf van Thutmosis III, uit de 18^e dynastie (1425 v. Chr.). Over trappen en door lange gangen dalen we af naar de grafkamer. De eenvoudige lijntekeningen op de zijwanden tonen de tocht van de farao naar de onderwereld. De hiërogliefen zijn in zwart en rood getekend. Een schijngraf en een diepe valkuil onderweg hebben de rovers niet kunnen tegenhouden.

In het midden van de grafkamer staat een grote sarcofaag, maar die is natuurlijk leeg. Alle wanden en de pilaren zijn met kleurige tekeningen en hiërogliefen bedekt. Zoals de zonneboot, die de farao naar de onderwereld brengt, de farao die wordt gezoogd door een boomgodin, en de koning voor de troon van Osiris. Sigrid demonstreert languit liggend op de stoffige grond hoe op een tekening de god van de onderwereld de mummie omarmt. Zo kan ze ook beter de blauwe sterrenhemel aan het plafond bewonderen. Het is daar beneden in de grafkamer zo benauwend warm, ook door al die toeristen, dat we spoedig de weg omhoog verkiezen.

Weer beneden in het dal laat Mustafa wat foto's zien van tekeningen op de grafwanden. In zijn toelichting gebruikt hij wel erg vaak het woord "perfect". Dan zijn we toe aan het graf van Ramses III. Het is maar goed dat het een brede gang is naar beneden, want we verzeilen in een complete horde toeristen. Over zo'n 600 meter zijn de gepleisterde wanden versierd met gekleurde tekeningen. De grafkamer is nooit af gemaakt, een kaal rotshol, dus daar zijn we zo weer weg.

Dal der koningen

Graf van Ramses VI: zoldering met hemelgodin Noet

Het volgende graf, van Ramses VI, is niet alleen het grootste, maar ook verreweg het mooiste. Daar moeten we dan ook een apart kaartje voor kopen. Bij de aanleg van dit graf in het verre verleden is het puin boven op het daardoor zo lang verborgen graf van Tutanchamon terecht gekomen. Reeds Griekse en Romeinse toeristen bezochten dit graf. De versieringen zijn dan ook adembenemend. De kunst was in die tijd al verder ontwikkeld en verfijnder dan van eerdere graven. In de gangen wordt het leven van de farao na zijn dood verbeeld. In de grote grafkamer valt de gebroken sarcofaag op. Volgens Mustafa is er iets zwaars op gevallen, maar dat kan nooit als je ziet hoe de grafkist erbij ligt. Grafrovers zouden dit wel eens op hun geweten kunnen hebben. Prachtig is de beschildering van het gewelf, met zwart en geel en tweemaal over de hele lengte een langgerekte afbeelding van hemelgodin Noet.

Na het graf van Ramses VI kan dat van nummer IX alleen maar tegenvallen. Het is weer niet afgemaakt. Een groepje van ons gezelschap gaat nog op bezoek bij het graf van Tutanchamon, maar daar is niet veel te zien. De rest zoekt de schaduw en een koel drankje op in het open restaurant tegenover en naast de graven. De hitte drijft de toeristen daar bijeen en ze doen goede zaken. Het treintje brengt ons terug naar de

uitgang. Daar moeten we nog even spitsroeden lopen tussen zwermen agressieve verkopers.

Over een kronkelige weg door de woestijn brengt de bus ons naar het dorp El Khurna, of wat ervan over is. Het dorp was gebouwd boven het grafveld van de edelen uit Thebe en moest weggebuldoerd worden. De klus is nog niet helemaal geklaard, maar er rest niet veel meer dan een berghelling met puinhopen. De dorpelingen hebben heel lang de grafkamers onder hun huizen gebruikt als opslagplaats, terwijl ze de kostbare inhoud verkochten. Erik vindt een geslepen ronde steen met een bol erop. Niemand weet wat het is. Een bewaker die ons in de gaten houdt, komt de helling afsnellen en waarschuwt ons dat we niets mogen meenemen.

Aan de voet van de berg staat een oud gebouw dat gebruikt wordt als fabriek voor het vervaardigen van albasten beelden. We kijken even rond. Buiten geeft een werknemer uitleg in een taal die voor Nederlands moet doorgaan, maar daarbij vergeleken is Mustafa superieur. Enkele mannen zitten onder een rieten afdakje wat ongeïnteresseerd op stukken ruwe albast te hakken. Binnen is het heelijk koel. Duizenden beeldjes en vazen van meerdere kleuren albast staan langs de wanden en op tafels uitgesteld. Met gratis thee zijn ze hier volledig op toeristen ingesteld. Aan onze groep raken ze niet veel kwijt.

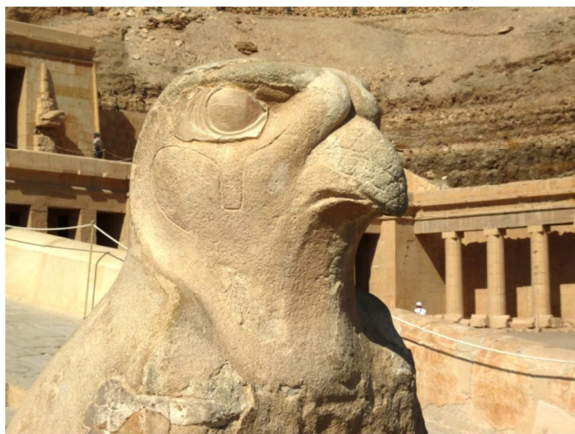
De terrassentempel van Hatsjepsoet. Roodbruine rotswanden rijzen als een piramide op achter de beroemde dodentempel van Hatsjepsoet. Vanaf het toegangsgebouw aan het begin van het dal zie je de enorme symmetrisch gebouwde tempel nietig liggen aan de voet van het massief.

Dodentempel van Hatsjepsoet

Als je dichterbij komt, merk je pas hoe groot het bouwwerk is. Ernaast ligt een tweede tempel, van Mentoehotep II, maar de toeristenstroom is geheel gericht op de dodentempel van de enige vrouwelijke farao. De drie grote terrassen, met een hoogteverschil van ongeveer 10 meter, zijn verbonden door een schuin oplopende stenen weg in het midden. We wandelen omhoog. Moustafa vertelt enthousiast over de reliëfbeeldingen op de wanden vlak achter de rijen dikke pilaren van de tempel. De reliëfs zijn vaak zo versleten, dat je veel fantasie moet hebben om te zien wat Moustafa ziet. Omdat niet iedereen aan zijn kant van de pilaren kan staan, zien en horen sommigen helemaal niets. Het gaat o.a. over een tocht van Hatsjepsot naar Puntland - dat is Somalië - en een arme ezel die een hele dikke koning moest dragen, maar de rest van het verhaal blijft onduidelijk. Aan de andere kant van de tempelingang gaan de reliëfs over de geboorte van de koningin. Tutmosis III heeft trouwens uit wraak – het wordt een eentonig verhaal - overal de naam van zijn stiefmoeder laten weghakken.

We kijken nog even rond op het derde terras. Er staan nog opmerkelijk gave beelden van Hatsjepsot voor de ingang. Die moeten gerestaureerd zijn. De hof in het binnenste van de tempel is afgesloten voor toeristen. Tijd om terug te keren naar de uitgang van het terrein. We hadden het kunnen raden: je kunt er alleen uit via een route waar een hele markt van verkopers zich heeft opgesteld. In hun lange gewaden sluiten ze ons in. Toch komen we tot een vriendelijk gesprek met enkele jongelui.

Beeld van Horus voor de tempel van Hatsjepsot

Wandschildering in de tempel van Hatsjepsot

De volgende dodentempel, die van Medinet Habu, gebouwd door Ramses III, ligt op de rand van het Nijldal, in een groene omgeving. Aan deze aan Amon gewijde tempel hebben 10.000 arbeiders twintig jaar gewerkt. Hij heeft een geweldige pyloon, waarop in reliëf de koning met een knots zijn

vijanden te lijf gaat. In het grote complex van voorhoven, tempels en andere vertrekken was ook het paleis van de vorst ondergebracht waar de koninklijke familie verbleef tijdens de plechtigheden in de tempel. Zelfs het vorstelijke toilet is teruggevonden, maar wij hebben het niet gezien. Moustafa vertelt uitgebreid over allerlei schilderingen op de wanden, zoals over de keer dat de koning de gesneuvelde vijanden wilde laten tellen. Zijn wat bizarre opdracht aan de soldaten was om de handen en penissen te verzamelen. De handen zijn te zien op de wand, maar de penissen zijn door preutse lieden grotendeels weggehakt.

Dodentempel van Medinet Habu

We gebruiken de lunch op een terras van een nogal primitief restaurant pal tegenover de tempel. Uitkijken voor buikloop dus. Af en toe waait een stofwolk voorbij als er een bus passeert. Als de verkopers ons ontdekken, zijn ze weer opdringerig. “Nog erger dan vliegen,” merkt Carola op.

Het laatste onderdeel van het programma is Deir al-Medina, het dorp waar de arbeiders woonden die de rotsgraven hebben aangelegd. Het waren ambachtslui als schilders en steenhouwers. Vanwege hun bijzondere positie en het vertrouwen dat ze genoten in verband met de geheime plaats van de graven, leidden ze hier een afgezonderd maar redelijk welvarend bestaan. Over een muur bekijken we het opgegraven dorp. Het is nu echt heet in de middagzon. Later brengen we een bezoek aan twee in de rotsen uitgehouwen graven even boven het dorp. Ze zijn van voormannen uit de nederzetting en lijken op mini-koningsgraven. We dalen een zeer stijl trapje af om erin te komen. In de kleine grafkamers is het benauwend warm, maar de kleurige schilderingen op wanden en zoldering maken veel goed. Iedereen komt nat van het zweet boven.

Op de terugweg passeren we twee grote beelden die verloren in de vlakte staan: de zogenaamde Memnon-kolossen, die vroeger bij de verdwenen dodentempel van Amenhotep III stonden. Ze waren hoger dan de 16 meter die we nu zien: de kronen zijn verdwenen. De Grieken zagen in de beelden de figuur van Memnon, zoon van Eos, de godin van de dageraad. Het verhaal gaat dat de kolossen heel vroeger bij zonsopkomst een zangtoon lieten horen als begroeting van Eos. Dat stopte toen de Romeinen ze na een aardbeving lieten restaureren. Het geluid werd waarschijnlijk veroorzaakt door scheuren in de beelden.

‘s Avonds bezoeken sommigen uit de groep het moderne museum van Luxor, vlak bij de Nijl. Je kunt erheen met een van de vele rondrijdende paardenkarretjes of per taxi. Beide spotgoedkoop. We treffen er een schitterende collectie aan, maar helaas is het weer verboden te fotograferen. Er staan beelden, zoals van Tutmosis III en Amenhotep III, die tot de mooiste en gaafste behoren die we deze reis hebben gezien. Topkunst.

DAG 8, VRIJDAG 19 NOVEMBER: ABYDOS, ACHMIN, SOHAG

Alweer een andere bus en het weer is nog steeds erg warm. De chauffeur heet Gebber, een stevig gebouwde Nubiër. Vandaag wordt onze bus vooraf gegaan door een politiewagen, want we raken in een gebied waar het ooit minder veilig was voor toeristen. Mustafa is in een opperbest humeur, vertelt een mop en draait een bandje met een Nederlands liedje dat hij kan meezingen. Hij is ook verkoper. Hij heeft t- en poloshirts op bestelling laten maken voor een aantal reisgenoten in de bus. Prima Egyptisch katoen, prees hij ze eerder aan. Nu bij het ronddelen is zijn advies: “Niet wassen, voor eenmalig gebruik.” Dirk Jan heeft zeven kleinkinderen, dus die is grootafnemer.

Intussen rijden we noordwaarts langs een kanaal door het Nijldal. De dorpen worden steeds armoediger en je ziet hier vaak hoe vrouwen in het vuile kanaalwater hun kleren en vaat staan te wassen. Er ligt veel zand op de zijkanten van de weg, dat van ver is komen aanwaaien, want we zien nergens de woestijn. Het versmalt de weg gevaarlijk. Net als eerder zijn er veel zwaarbeladen ezels en ezelkarren op pad en houdt de politie vanuit talrijke posten ons goed in de gaten. Ab maakt er kennelijk een fotoreportage van, want zijn camera voor in de bus blijft klikken.

Wat opvalt zijn de vele billboards met de uitvergrote kop van Mubarak langs de wegen. Hij ziet er veel jonger uit dan hij in werkelijkheid is, een oude zieke man. Overal in landen met autocratische heersers zie je hetzelfde beeld van zelfverheerlijking. Eigenlijk is dit verschijnsel al heel oud. Denk aan de farao's, Romeinse keizers en vele andere heersers door de eeuwen heen die overal hun grote beelden en zelfportretten ten toon stelden. Het volk trapt er altijd weer in en moet hard weken om het de egoïstische heersers naar de zin te maken.

We rijden vandaag naar de stad Abydos, aan de rand van de woestijn, waar de tempel van Osiris staat. Daar zit een lang verhaal aan vast. Osiris, de rechtvaardige god van de onderwereld, is in de Egyptische mythologie naast Isis, Seth en Nephthys een van de vier kinderen van Geb, de god van de aarde, en Noet, de godin van de hemel. Osiris is de koning van Egypte en trouwt met Isis, zijn zuster. Dat kan natuurlijk bij goden en farao's. De boze Seth wil zijn bij het volk geliefde broer Osiris van de troon stoten en gebruikt een list. Als Osiris de bron van de Nijl heeft ontdekt, biedt Seth hem tijdens een feest als geschenk een gouden sarcofaag aan. Hij nodigt Osiris uit te kijken of hij erin past. Die trapt erin, Seth doet snel het deksel erop, verzegelt de kist en laat die in de Nijl gooien. De sarcofaag drijft via de Nijl naar zee en spoelt aan op de kust van Libanon. Isis gaat als adelaar op zoek naar haar geliefde. Ze vindt hem tenslotte, opent de sarcofaag en kust hem tot leven. Gelukkig einde van het eerst bedrijf.

Seth is boos over zijn mislukte opzet. Osiris is slechts één nacht herenigd met Isis, want Seth doodt hem, snijdt het lichaam in veertien stukken en laat die over het hele land verspreiden. Eén stuk valt bijvoorbeeld in de Nijl en wordt door een vis opgegeten - de Egyptenaren zouden daarom geen vis uit deze rivier willen eten. Echter, Isis verzamelt de stukken, brengt haar geliefde voor korte tijd tot leven en paart met hem. Zo wordt hun zoon Horus verwekt. Uit vrees voor Seth brengt zij het kind in de delta naar de koegod Hathor om het op te voeden. Als hij volwassen is, neemt Horus wraak en doodt zijn slechte oom, die hij dan omdoert tot een nijlpaard. Daarom houden de Egyptenaren niet van nijlpaarden. Horus wordt dan koning. Eigenlijk was niets menselijks deze goden vreemd.

Waar het om gaat, is dat het hoofd van Osiris in Abydos terecht kwam, waardoor deze stad voor de oude Egyptenaren een cultusplaats werd. Veel voorname lieden wilden dicht bij het graf van Osiris begraven worden en

lieten er een graf of een schijngraf bouwen. Wie dat niet kon betalen, liet zijn naam in een stèle beitelen. Farao Seti I en zijn zoon Ramses II bouwden in Abydos hun dodentempels. Hun echte graven bevinden zich in Thebe. De reliëfs in de tempel van Seti zijn erg beroemd.

Via de binnenhoven wandelen we door twee zuilenzalen, waarvan alle wanden en de zware pilaren met kleurrijke reliëfs zijn versierd. Dat laatste geldt ook voor een rij kapellen. Moustafa raakt er opgewonden van, maar wat hij allemaal vertelt, is moeilijk te volgen. Sigrid wijst ons in een gang op de wand de zogenaamde koningslijst aan. Alle koningen vanaf Menes staan in volgorde vermeld, wat voor egyptologen waardevolle informatie opleverde. De priester Manetho heeft er zijn overzicht van de dynastieën waarschijnlijk op gebaseerd. Moustafa denkt dat zijn naam door Ramses is weggebeiteld. Moet hij ook maar geen grappen maken over de farao.

Abydos: Farao Seti en Anubis, in de tempel van Osiris

Achter de tempel, waar de woestijn begint, ligt een diepe kuil waarin ver onder het maaiveld tempelresten half in het water staan: het Osireion. Daar bevond zich het schijngraf van Osiris. Erik legt uit hoe het grondwaterpeil hier en tot ver in het Nijldal steeg door de druk van het meer achter de Aswandam. Kwestie van communicerende vaten. We dalen er niet in af, maar volgen de gids door de woestijn naar de dodentempel van Ramses II, die een heel eind verwijderd ligt van de tempel van zijn vader.

Een mannetje met sleutel opent de poort voor ons. Wat meteen opvalt zijn de gave basreliëfs in het blauwe basalt van de ingang. De tempel is in de 19^e eeuw gedeeltelijk vernield om bouwmateriaal te verkrijgen. Er staat in de ruïne geen zuil meer overeind. Wel zijn de reliëfs van offerprocessies en van de slag bij Kadesh redelijk goed bewaard gebleven. We houden het vrij gauw voor gezien en aanvaarden de terugtocht over de schroeiend hete vlakte naar de tempel van Seti en de uitgang.

Vlak bij de parkeerplaats, midden in het dorp Abydos, strijken we neer in een restaurant: smoezelige tafels en stoelen onder een rieten dak. Moustafa deelt lunchpakketten uit. Drank koop je hier alleen in blikjes. Het is wel goed gekoeld. Als de bedienden later afrekenen, vinden ze dat de betaling op een of andere manier niet klopt en ze blijven hun geld tellen en rekenen, terwijl ze ons argwanend aankijken. Wij denken dat het aan hun rekenonderwijs moet liggen. De blikjes in het pakket en wat repen schenken we, ondanks protest van een plaatselijke politieman, aan een groepje armoedig uitziende kinderen op de parkeerplaats. Ze zijn er dolblij mee.

In Abydos en omgeving is armoede troef: armzalige woningen en flats, overall ligt vuil en voor veel hutten, ook in de stad, staan buffels en geiten in de rommel naar voedsel te zoeken. De zijkanalen zien inktzwart en dienen kennelijk als riool. Op het land staan ze vaak nog met een primitieve hak te spitten. Na het passeren van de Nijl worden de suikerrietveldjes afgewisseld door kleine bananenplantages. Iemand stelt aan Moustafa de onmogelijke vraag hoeveel ezels er wel niet zijn in Egypte. Het logische antwoord van deze grappenmaker is dan ook :”Tachtig miljoen.” Hij schatert het uit.

Dan rijden we Achmim binnen, ons volgende doel. In de binnenstad ligt een kleine opgraving, zeker acht meter beneden de straat, en overheerst door het beeld van Merit Amon, “de geliefde van Amon”. Er stond ooit een tempel, maar daar is weinig van over. Als we uitstappen, zetten de begeleidende agenten de weg gedeeltelijk voor ons af en ze doen erg nerveus. Daar lijkt geen reden voor, want jongeren zwermen van alle kanten toe om ons te begroeten. Als we in de put met palmbomen afdalen, hangen ze massaal over de omringende muur om die vreemdelingen te bekijken en hun luide “hallo” en gefluit klinkt vriendelijk. Kennelijk is men hier geen toeristen gewend.

Het enorme beeld van Merit Amon is nog verbazend gaaf. We blijven niet lang, want er is verder weinig te zien. Weer boven worden we omsloten door enthousiaste jongeren die met ons en een ezel op de foto willen. Onze gewapende agenten kijken grimmig toe. Dan escorteren ze ons naar een oud huis aan de overkant, dat een textielbedrijf blijkt te zijn. We krijgen uitleg over het bedrijf, dat handelt in stoffen van katoen, zijde en linnen. Moustafa doet wat alle gidsen doen: ons naar bedrijven brengen in de hoop dat we wat kopen. Grappig genoeg koopt hij zelf het meeste, voor echtgenote en nieuwe kind.

Merit Amon, Achmim

De jeugd van Achmim

Onder veel bekijks vertrekken we naar Sohag, voorafgegaan door onze trouwe begeleiders in hun Toyota. Als het erg druk is op de weg, schromen ze niet om met hun sirene de andere weggebruikers opzij te jagen. In Sohag ligt Hotel Al Safa aan de Nijl. Echt vergane glorie. Het is het enige hotel in de streng islamitische stad en wijde omgeving waar men nog westerlingen toelaat. We mogen er aanvankelijk ook niet uit van de bewaking bij de voordeur. Te gevaarlijk?

Het hotel heeft een mooi terras aan de kant van de Nijl. Veel mensen uit de stad, vooral jongeren, komen hier 's avonds wat gezelligheid zoeken. Alcohol is echter taboe. Ze nemen genoeg met frisdrank, net als wij trouwens. We gebruiken gezamenlijk de avondmaaltijd op de eerste verdieping. Heel gezellig. Er heerst een echt groepsgevoel. Alleen Maarten ontbreekt. Deze avonturier heeft een agent weten te strikken hem door de stad te begeleiden. Hij vertelt later dat de man geen Engels sprak, dus het

was lastig hem de weg te vragen .Toch heeft hij kans gezien in wat omzwervingen een bakkerij, de souq en een Koptische kerk te bezoeken. Van vijandigheid heeft hij niets gemerkt.

DAG 9, ZATERDAG 20 NOVEMBER: HET WITTE EN HET RODE KLOOSTER, AL-MINYA

Heel vroeg op, geen warm water om te douchen, kleffe broodjes en blauwe eieren bij het ontbijt: een studiereis is soms afzien. We krijgen in de bus gezelschap van twee Engelse meisjes die de kloosters willen zien. Sigrid legt ons het fijne uit van het ontstaan van kluizenaars en kloosters in het oude Egypte, als voorbereiding van ons bezoek aan twee kloosters. We beginnen met het Witte Klooster, in 440 gesticht door de heilige Chanoeda. Het klooster doet denken aan een oud-Egyptische tempel en is dan ook voor een deel gebouwd met stenen van tempels. Sigrid: de christenen hebben flink huisgehouden onder de Egyptische tempels.

Het gebouw is een “geweldige constructie van kalksteen”, zoals Moustafa het uitdrukt. Achter de hoge muren ligt aan de ene kant een ruïne, waar de mussen luid kwetterend bezit van hebben genomen. Aan de andere kant van de open plaats verheft zich een goed gerestaureerde Koptische kerk. Op dat moment komt net, in een zwarte pij gehuld, de laatste der monniken het terrein op, vergezeld van een aantal familieleden. Hij heeft er geen bezwaar tegen dat we met schoenen aan de kerk binnengaan en over de tapijten lopen. Vuil maken kan niet meer, want dat hebben de in- en uitvliegende duiven al gedaan. De monnik zondert zich tijdelijk af, kust een doek achter het altaar en staat met zijn handen tegen de wand te bidden. We laten hem maar begaan.

Naast en achter het klooster zijn ze nog bezig met opgraven. Moustafa wijst een steen aan afkomstig van een oude tempel, herkenbaar aan de afbeelding erop. In de bus horen we van Moustafa dat er hier in Midden-Egypte veel Kopten wonen en dat moslims en Kopten voor de wet gelijk zijn. Als er problemen tussen de groepen zijn, gaat dat meestal over macht of geld. De strijd die hier in de buurt uitbrak een aantal jaren geleden, is begonnen als conflict over een verbroken relatie, die verder escaleerde. Echte problemen zijn ontstaan doordat gelovige moslims werden opgehitst tegen de christenen door een fundamentalistische leider, een “islamitische televisiedominee”. Dus toch een geloofskwestie?

Daar is het Rode Klooster, van buiten een grauwgrijs bouwwerk met een bouwvallige autostalling tegen de zijmuur. Binnen de hoge ommuring staat in de hoek een piepklein rood gepleisterd kerkje. Vandaar. De Koptische kerk aan de andere kant van het binnenplein is in restauratie en volgebouwd met steigers. Een priester vertelt, met Moustafa als tolk, over de monniken die hier leefden van de 4^e tot de 15^e eeuw en over de schilderingen op de wanden. De pilaren zijn duidelijk afkomstig uit een Griekse tempel. Hij blijft lang aan het woord.

Buiten de poort wachten de politieagenten geduldig op onze terugkeer, nu twee wagens vol. Sommigen zien er nogal sjofel uit. Ze zijn vriendelijk, vragen je naam, geven een hand en stellen zichzelf voor. Ze zijn graag bereid tot een gesprek, zij het in gebrekkig Engels. Positieve jongens, zo te horen, die blij zijn dat ze een baan hebben.

Kerkje in het Rode Klooster.....

.....en een van de monniken

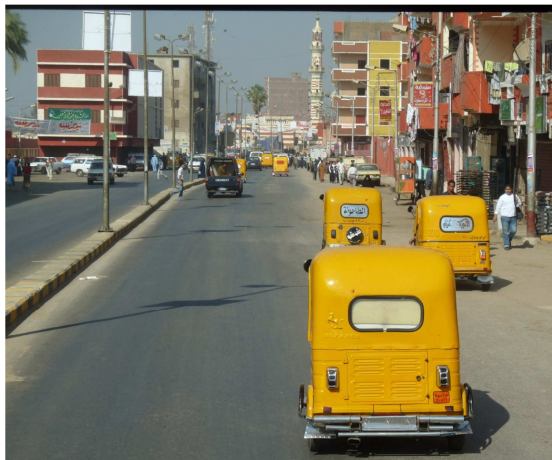
De Koptische souvenirwinkel tegenover het klooster is tevens groentenboer, wijn- en ansichtkaartenverkoper. Mustafa koopt een legpuzzel voor een van zijn kinderen en een stuk glas met een heiligenafbeelding voor zijn vrouw. Hij blijft verrassen.

De lange rit naar Al-Minya voert ons over ontelbare verkeersdrempels door dichtbevolkt gebied. Armoë troef. Veel mensen leven in bouwvallen. Niet eerder lag er zoveel vuil langs de wegen. Suikerriet overheerst: op het land, in stapels langs de wegen en op ezels en karren geladen. Kennelijk is het oogsttijd. Overal doen runderen, ezels en geiten zich tegoed aan de resten. Een bruiloftsstoet vormt een kleurige en vrolijke afwisseling. Ze toeteren, zwaaien vrolijk en voeren voor het bruidspaar in een vrachtwagentje een wasmachine, koelkast en televisie mee. Overigens mogen we weer blij zijn

dat onze bus onderweg geen dieren of mensen verplettert, of een van de in de steden rondzwermdende tuk-tuks. Dat zijn felgele minitaxi's op drie wielen, die zich aan geen enkele verkeersregel lijken te houden.

Onze bewaking wordt onderweg twee keer afgelost, als we een ander district binnenrijden. In de miljoenenstad Assiut raken de agenten volkomen de kluts kwijt als onze bus plotseling draait om bij de ingang van het universiteitsterrein te komen. Overal zwermen studenten over de brede lanen die het gebouwencomplex doorkruisen. Het valt op hoe modieus vooral de meisjes zijn gekleed. Vaak zonder hoofddoek. We lunchen in het gasthuis dat in een groot gebouw is ondergebracht. Leuk idee van Mustafa.

De ons begeleidende politiewagens maken uitbundig gebruik van hun sirene. Eigenlijk trekken ze alleen maar de aandacht naar de toeristen met hun konvoien en lawaai. Het lijkt welhaast zeker dat ze als bescherming nauwelijks zullen functioneren. Slecht gekleed, slecht bewapend en vast geen helden die hun leven voor ons willen riskeren. Het is meer een vorm van werkverschaffing en voor onze begeleiders lijkt het een verzetje in hun saaie bestaan.

Straatbeeld met tuk-tuks

Politiebegeleiding

Ons moderne hotel “Mercure Nefertiti and Aton” staat buiten het centrum van de stad Al-Minya, in een wijk waar niet veel valt te beleven. Toch is volgens Moustafa dit een beroemde stad om vier redenen: De beroemde oude zonestad Al-Amarna ligt in de buurt, de vrouw Maria van de profeet Mohammed komt er vandaan, evenals de vrouw van Mubarak, die kandidaat staat bij de parlementsverkiezingen - dat hij die twee in één adem noemt, is verbazingwekkend - en de heilige familie zou hier zijn geweest tijdens de vlucht naar Egypte. Wel een rare mix van verklaringen.

DAG 10, ZONDAG 21 NOVEMBER: AL-AMARNA

Vandaag niet alleen politiewagens voor en achter, maar ook stappen twee agenten in de bus, en zelfs een officier van politie gaat mee, met zijn gezin. Die willen de oude stad van Echnaton ook wel eens zien. Sigrid vertelt uitgebreid over de geschiedenis van Amenhotep IV, die zich afspeelde in de 14^e eeuw v. Chr. Hoe hij genoeg kreeg van de heersende kliek priesters in Thebe, zichzelf een nieuwe naam gaf, Echnaton, “hij die nuttig is voor de adel”, en in de woestijn een nieuwe hoofdstad liet bouwen. Een radicale breuk met het verleden. Voor de inwoners van het land zal het allemaal heel vreemd zijn geweest: een nieuwe god - hij liet de naam van Amon overal weghakken - een nieuwe hoofdstad en nieuwe kunstvormen, met veel natuur erin verwerkt en veel beweging. Opvallend zijn de mensfiguren met langgerekte hoofden, buikjes en dikke benen.

Sigrid vertelt ook over de echtgenote van Echnaton, Nefertiti, en zijn zes dochters; over wie na zijn dood de macht overnamen - eerst korte tijd Tutanchamon, daarna grootvader Eje en generaal Horemheb - en hoe de situatie van vóór zijn tijd werd teruggedraaid. De lichamen van het vorstelijk paar werden niet hier maar in Thebe begraven; de stad werd vervloekt en verwoest.

Intussen rijden we door een kale woestijn naar de plek waar nog een van de 17 stèles is te zien waarmee Echnaton zijn gebied afbakende. Hij staat tegen een donkere rotswand, waarheen we een wandeling maken door de woestijn. Er staat een harde koude wind en als we een lange trap beklimmen, die half onder het zand ligt, striemt het opgewaaide zand ons hard in het gezicht. Camera's lopen hier groot gevaar en het is verbazingwekkend hoe juist de fanatiekste fotografen zo onbekommerd hun camera hanteren. De grenszuil is beveiligd door glas, dat bijna ondoorzichtig is geworden onder het jarenlange zandbombardement. Sigrid citeert de lange tekst op de zuil uit haar hoofd. Daar staan we toch echt van te kijken. Het stuivende zand drijft ons terug naar de bus.

Verderop in de woestijn ligt Toena el-Gebel, een oase met palmbomen. Vroeger lag hier een stad met bronnen. Nu heerst de woestijn. Bij de ingang komen de toiletten voor velen net op tijd. Sommige mannen richten zich tot een palmboom. Dan wandelen we, begeleid door maar liefst acht agenten, de woestijn in, naar een eenzaam bouwwerk in de vlakte, het graf van

hogepriester Petosiris en familie, uit het oude Hermopolis van 300 v. Chr. Een moederhond en haar puppy verwelkomen ons vrolijk, maar houden toch wat afstand. Het graf heeft wel iets van een tempeltje met zijn vier zuilen. In de hal treffen we fraaie afbeeldingen aan uit het dagelijks leven, zoals van koeien met hun kalveren en allerlei ambachten. In de grafkamer zien we goden en een begrafenisprocessie op de wanden.

Waar een stèle de grens aangaf van Achet Aton

Graf van hogepriester Petosiris

Voor Al-Amarna moeten we naar de andere kant van de Nijl. Dat kan alleen via een veerpont bij Al-Roda, een stoffig dorp langs de Nijl. De vraag is even of de bus wel op het vaartuig kan. Het is een grote ponton met opbouw, waar de bus en nog wat voertuigen met gemak op blijken te gaan. De kapitein zit trots in zijn stuurhutje en manoeuvreert het geval behendig naar de overkant. Voor wat geld poseert hij trots op de foto.

De weg voert door de woestijn naar een verre hoge rotswand. Er is hier verder geen toerist te zien. Dit is Al-Amarna, “een heel bijzondere plek”, zegt Sigrid vol gevoel, maar wij zien alleen maar zand. Door een steil dal in een doods landschap koersen we naar het graf van Echnaton. Het lijkt wel wat op het Dal der Koningen. De ingang van het graf is een lelijke betonnen constructie. Aangelegde houten trappen voeren naar beneden.

Een graf aan de zijkant van de gang was bestemd voor het jonggestorven tweede dochttertje van de farao, Maketaton. Door binnensijpelend water uit de berg is het pleisterwerk op veel plaatsen van de wanden gevallen, de schilderijen zijn zwaar aangetast. Je ziet nog wel vaag een stad met de typerende Atonzon erboven, met stralen die in handen eindigen. De ouders staan in treurhouding afgebeeld, maar alleen hun onderlichamen zijn nog intact. Volgens Sigrid was het een stad vol groen, met gebouwen van kleine

steenblokken en huizen van klei. Er moet toen een mild klimaat hebben geheerst. Het materiaal was kwetsbaar en ook dat verklaart dat de stad geheel is verdwenen.

We dalen verder af naar de grafkamer die Echnaton voor zichzelf liet bouwen, maar waar hij nooit heeft gelegen. De wanden zijn grotendeels kaal op enkele zonnetjes na in de bovenhoeken. De tombe is verdwenen. Die is na zijn dood kapotgeslagen.

Veerpont over de Nijl

Naar het graf van Echnaton

Het volgende doel zijn de graven van de edelen uit Al-Amarna. In de bus krijgen we een lunchpakket voor onderweg. De broodjes zijn net zo droog als de woestijn waardoor we rijden. De graven liggen hoog tegen een steile berghelling aan de rand van de vlakte waar de stad lag, een hele klim vanaf de parkeerplaats. We bezoeken twee graven. Het graf van hogepriester Meryre is niet afgebouwd, maar er zijn wel prachtige afbeeldingen te zien: Echnaton en Nefertiti die vanaf een brug kadootjes naar het volk strooien; het echtpaar in een optocht op een door paarden getrokken kar. De vorstelijke figuren zijn heel groot afgebeeld vergeleken met de andere mensen, om hun status duidelijk te maken. Hun gezichten zijn helaas weggekrast.

De bus rijdt wat heen en weer op zoek naar het paleis van Nefertiti. Dan gaat het eerst maar zuidwaarts, via de oude Koningsweg van Al-Amarna, nu nog slechts een zanderig spoor waarop bewoners op hun ezels rijden. Hier ligt een van de armoedige dorpen in het gebied, waarvan het vee op de vuilnisbelt naar eten zoekt. We passeren de resten van de grote en de kleine Atontempel: grondvlakken waarop zorgzame lieden enkele stukken zuil rechtop hebben gezet. Als we tussen twee zandhopen door rijden, raakt

Sigrid in vervoering: hier hebben Echnaton en Nefertiti vanaf een brug kettingen naar het publiek geworpen. Ze ziet het voor zich.

Verderop worden stukken woestijn door de bevolking bevoeid via gegraven kanaaltjes, waardoor het groen terugkeert. Palmbomen verheffen zich fier uit het zand rond de veldjes. Bij de Zuidgraven bezoeken we het graf van Ay, Eje, de vader van Nefertiti. In dit graf is op de wanden de beroemde Atonhymne aangetroffen. Ook dit graf is nooit afgemaakt.

Tot besluit bezoeken we het noordelijke deel van de vroegere stad Achet Aton. Daar ligt de uitgestrekte opgraving van het paleis van Nefertiti, waar weinig van over is. Alleen enkele muurtjes zijn gerestaureerd en je kunt nog zien waar het zwembad was. Om betreding te voorkomen heeft men er prikkeldraad omheen gespannen. Past er helemaal niet bij.

Graf van een hogepriester in Al-Amarna

Wat er over is van de grote tempel van Aton

Tijd om naar Al-Minya terug te keren. Op de veerpont zien we de ondergaande zon rood boven de westelijke woestijn hangen. De tocht voert door een aantal dorpen, waar overal het vee over de weg naar de stal wordt gedreven. We vorderen daardoor maar langzaam en het is al haast donker als we voor het hotel staan. Die avond is er weer een gezamenlijke maaltijd, in een heel gezellig sfeer. Alleen Dirk Jan en Maarten ontbreken: die zijn weer eens op avontuur.

DAG 11, MAANDAG 22 NOVEMBER: NAAR CAIRO

Het wordt 's ochtends al wat frisser nu we noordelijker in het land zijn. De politiemacht staat vroeg paraat om ons nog een stukje te begeleiden. We rijden al snel over de Nijl, naar de grote autoweg aan de westkant van de Nijl, richting Cairo. Hier aan de rand van de woestijn probeert men op veel plaatsen door boomaanplant het landbouwgebied uit te breiden. Palmbomen vormen de voorhoede, maar de hoge zandduinen lijken een onoverkomelijke barrière.

Dan ontdekt Maarten dat hij zijn camera in het hotel heeft laten liggen. Moustafa belt direct en gelukkig vinden ze het toestel snel. Moustafa regelt dat het naar Cairo wordt gebracht. Zucht van opluchting.

Halfweg de rit verlaat de politieofficier ons - zijn vrouw en zoon zijn al de vorige avond vertrokken. Hij is hier in de buurt gelegerd. Mustafa heeft lang met hem zitten praten en vertelt dat hij in Cairo woont, maar alle politieofficieren worden voor vier jaar verplicht uitgezonden naar een provincie, soms ver van hun woonplaats. Bij de grenspost van de provincie Cairo verlaten ook de politiewagens ons: hun werk zit erop.

Na de gezamenlijke lunch in een buitenwijk van Cairo gaat ieder de rest van de middag zijn eigen weg. Met taxi's laten de meesten zich naar het centrum brengen, naar de bazaar van Cairo en de oude wijk Kalili.

De taxichauffeurs variëren van jonge knullen - analfabeten die de weg niet kennen, de borden niet kunnen lezen en dus eindeloos omrijden - tot een oude wijze heer die in correct Engels converseert en een gepensioneerde accountant blijkt te zijn die op zijn oude dag nog moet bijklussen om zijn drie dochters aan een bruidschat te helpen. Hij vindt de bazaar maar niets: daar verkopen ze rommel aan toeristen. Hij heeft natuurlijk gelijk, maar het is toch wel leuk daar wat rond te dwalen door de smalle overdekte straatjes met zijn veelkleurige en veelgeurige uitstalling van waren. Net als elders ben je hier direct een "vriend" van de verkoper, en ze proberen je mee te tronen naar hun negotie, want daar moet je als vriend natuurlijk iets van kopen. Wat ze hier niet doen zoals elders, is hun waar "for free" aanbieden. Ook een truc om je in te palmen, terwijl het logisch is dat er niets gratis is in dit land.

De volkswijk achter de bazaar is interessant, met talrijke moskeeën, winkeltjes en werkplaatsen van allerlei beroepen, die vaak in de open lucht worden beoefend. Veel huizen zijn gammel en aan vuilnis is geen gebrek. Het is aandoenlijk als je ziet hoe hier en daar een eigenaar of bediende het stukje straat voor de winkel staat schoon te vegen. Het vuil vegen ze gewoon naar het midden of naar de buurman.

Een groepje vrouwen uit ons gezelschap is op pad om wat babykleertjes te kopen als kadootje voor Moustafa. Ook zoeken ze een aardigheid voor Sigrid, die er zelf bij is en, volgens later verslag van een van de dames, de sieradenwinkel in wanorde achterlaat.

De terugweg per taxi voert over de ringweg, een compleet gekkenhuis waar verkeersregels niet lijken te gelden. Hier en daar liggen dan ook de verkreukelde resten langs de kant van minder fortuinlijke rijders. De grijze taxichauffeur zegt kernachtig: “Crazy people.” Hij lucht zijn hart over de overheid, een bende corrupte lieden die alle staatsinkomsten naar zich toe trekt en het volk in steeds grotere armoede laat creperen. Het wordt hoog tijd, vindt hij, dat Mubarak en zijn kliek opstappen.

DAG 12, DINSDAG 23 NOVEMBER: AL-FAYYUM

Voor de zoveelste keer een andere bus, we kijken er niet meer van op. De rit gaat naar de oase van Fayyum, een uitgestrekte laagte van 1800 vierkante kilometer in de woestijn, 100 kilometer zuidwestelijk van Cairo. Het water komt uit de Nijl via een 300 kilometer lange aftakking. Het wordt de tuin van Egypte genoemd, waar veel fruit en groenten worden geteeld. In het laagste deel ligt een groot ondiep meer dat vroeger veel groter is geweest. Er zijn sporen van prehistorische bewoning. De ontsluiting begon onder farao Amenemhet I (12^e dynastie), die het moerassige land liet draineren. In de tijd van Romeinen, Byzantijnen en Ptolemaeën werd er veel graan verbouwd voor de export.

Ons eigenlijke doel is een opgraving van een Grieks-Romeinse stad, Karanis, uit de 3^e tot 6^e eeuw na Chr. We worden opgewacht door een Nederlandse vrouw, Willeke genaamd, die hoogleraar blijkt te zijn aan de universiteit van Los Angeles (Californië). Ze leidt hier de opgravingen en zal ons rondleiden. Ze begroet Sigrid, die hier eerder was, hartelijk en zegt

tegen ons: “U hebt de best denkbare gids om Egypte te zien.” Een mooi compliment voor Sigrid.

Men heeft lang gedacht dat Karanis in de 4^e eeuw zou zijn verlaten, maar archeologen hebben nu door de opgravingen ontdekt dat er in die tijd juist sprake was van een enorme uitbreiding. In de 20^e eeuw hebben boeren uit de omgeving veel van de vruchtbare aarde van de oude stad afgegraven, zodat het hart van de stad grotendeels is verdwenen. Amerikanen hebben hier al eerder opgravingen gedaan in de zandhopen, maar wat ze vonden, werd later weer met zand bedekt om het veilig te bewaren.

Vlak bij de ingang bezoeken we een huis uit die oude tijd dat door de Amerikanen in de vroegere staat is hersteld. De enorme potten in het zand voor het huis blijken vijzels te zijn die gebruikt werden om olijven te pletten. Overal op het terrein liggen brokstukken, zoals zuilsegmenten, een halve sfinx en delen van beelden, maar die zijn hier gedumpt door de universiteit van Fayyum.

Archeoloog Willeke bij oude olijvenvijzels

Tempelingang in Karanis

We ploeteren door de zandduinen achter Willeke aan naar de resten van enkele grote tempels en een badhuis uit de 4^e-eeuwse uitbreiding. Tenslotte komen we op de plaats waar de stad van vóór de 4^e eeuw lag. Een hoofdweg is zichtbaar, delen van huizen en de opgegraven resten van een pakhuis. Dat het een opslagplaats was, heeft men afgeleid uit de resten van graan, saffloer en olieproducten in verschillende vertrekken. Als de archeologen alles hebben opgetekend, gaat er weer zand overheen. De rondleiding

eindigt daar. Heel in de verte staat onze bus al te wachten, een stip in een eindeloze zandvlakte. We bedanken Willeke voor haar rondleiding.

Op weg naar het Qarunmeer vertelt Moustafa over die naam. Volgens hem komt het uit de Koran. Qarun was een schatrijke man, assistent van de farao en beheerder van de schatkamer. De sleutel daarvan was zo zwaar dat elf mensen hem niet konden dragen. Hij was erg arrogant, zodat Allah hem testte door hem groot fortuin te schenken. Hij dacht dat hij er wegens zijn kennis recht op had en weigerde er iets van te schenken aan anderen. Toen daalde er een engel neer die de aarde opende en Qarun met al zijn geld en zijn paleis de grond in liet zakken. Alles zou nu ergens in het naar hem genoemde meer moeten liggen. Zo straft Allah de hebzuchtigen. De mensen die hem benijdden, hadden de boodschap begrepen.

Aan het meer pauzeren we een half uurtje, alvorens de terugtocht naar Cairo te aanvaarden. Onderweg houdt Frans via de busomroep een licht poëtische voordracht over “Livius in Egypte”, waarin hij tevens Sigrid en Moustafa bedankt voor hun begeleiding. Enkele passages i.v.m. de actualiteit in Egypte en betreffende Sigrid en Moustafa:

Arm volk.

Al die vreemde heersers daarna,
uit Libië, Nubië, de zwarte,
Grieken en Romeinen,
Arabieren en Turken,
dan zogenaamd vrij
nog altijd gebukt onder nieuwe heersers,
generaal na generaal.

En Mubarak zag dat het goed was
voor de elite.

Altijd hetzelfde.

.....

En dan Sigrid,
slanke schone,
opende vergezichten
naar Amarna, Echnaton,
naar het verre verleden.

Sigrid bedankt.

Ramses II

Reisleider Sigrid van Roode

En dan Mustafa, vol streken,
vervuld van eigen land en volk,
met gulle lach en kennis van zaken
leidde hij Livius, zijn “schatjes”,
door stad en land,
opende de ogen voor oude geheimen
van bouw, reliëf en tekening,
vol verhalen en details.
Vader geworden, ver van huis.
Mustafa bedankt.

.....
Een leuke groep,
goede gesprekken,
goed gezelschap.
Allemaal bedankt.

Gids Moustafa

Egypte en Mustafa,
het ga jullie goed.
Gegroet !

In Cairo lunchen we in hetzelfde restaurant als gisteren, met dezelfde brutale obers, die rare streken uithalen, zoals net doen of ze een vol kopje over je heen laten vallen, of een blikje naar je toewerpen maar niet heus. Als we dan schrikken, hebben ze grote lol. Het buffet is niet om over naar huis te schrijven. Na afloop overhandigt Sigrid aan Moustafa kadootjes voor de baby en voor hemzelf, met een dankwoord. Een deel van de groep gaat met de bus mee naar het Oasis hotel. Als Moustafa onverwacht niet instapt en de bus rijdt weg, hebben vooral enkele dames flink de pest in dat ze niet eens afscheid van hem hebben genomen.

Meer van Qarun in de Fayyum

Bedankt Moustafa

Tegen de avond verzamelt een groot deel van de groep zich op het terras achter het hotel, bij het verlichte zwembad. Even gezellig napraten nu de reis op zijn einde loopt. Alsof we elkaar al jaren kennen. We genieten van koele drankjes en wat eetbaars, tot we opstappen. Dan breekt bijna de eerste Livische oorlog uit als bij het afrekenen er helemaal niets van klopt. Er komt veel geld tekort, hoe we ook rekenen. Dan komt de aap uit de mouw: op de bijna onleesbare rekening is geknoeid en er staat een veel lager bedrag dan we eerst dachten. We kunnen er nog wel om lachen. Gauw de koffers pakken, want we moeten vroeg op.

DAG 13, WOENSDAG 24 NOVEMBER: THUISREIS

Eigenlijk is er weinig aan, zo'n terugreis. De spanning is eraf, je bent wat vermoeid van alle indrukken en het is ook wel weer prettig om naar huis te gaan, naar je eigen huis en eigen bed. Het betekent ook spoedig afscheid nemen van je reisgenoten, met wie je in korte tijd veel hebt meegemaakt en een vriendschappelijke relatie hebt gekregen.

Het vliegtuig vertrekt al vrij vroeg, om half tien in de morgen, zodat we vroeg uit de veren moeten. Een bekende procedure: een slaperige rit naar het vliegveld, inchecken, wachten, veiligheidscontrole, weer wachten, eindelijk aan boord van het vliegtuig, veel te krappe stoelen, saaie vlucht, Schiphol. Het is dan al middag. In de bagagehal nemen we afscheid van elkaar en we hopen over enige tijd elkaar terug te zien, tijdens een reünie die er volgens de meesten zeker moet komen. Einde van een interessante, leerzame en enerverende reis. Gauw naar huis.

Uit het Nubisch museum in Aswan

DEELNEMERS

Erna Boon

Cor Boon

Arjen Bosman

Jacqueline Hoevenberg

Maarten Hubers

Erik de Jong

Jeannette de Jong

Jaap Kool

Ab Langereis

Anne Langereis

Gloria Luyando

Carola Mans

Tineke Meinema

Esther Mietes

John Mietes

Nellie Mietes

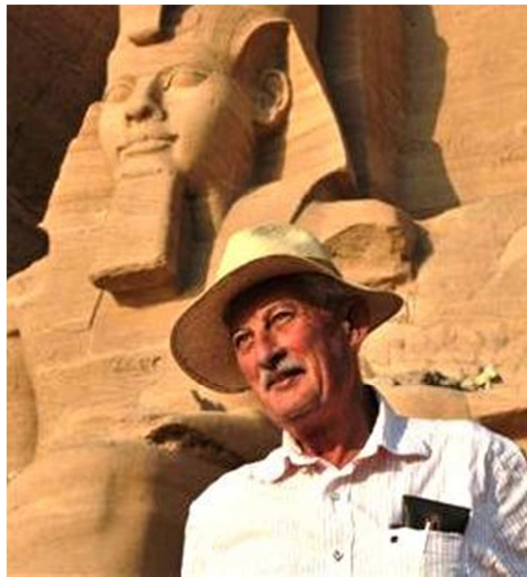
Agaath Reijne

Dirk Jan Swets

Manon de Weerd

Frans Wendel

Reisleider: Sigrid van Roode

Alweer een dagboek

